

1. KGAOLO YA PELE

1.1 MATSENO

Puleng o balwa gare ga bangwadi ba bohlokwa ba dingwalo tša Sepedi. O ngwadile dipuku tša direto le dipapadi. Tšeo e lego tša direto ke tše di latelago: *Ditlalemeso* (1980), *Seipone sa Madimabe* (1981); *Malopo a Boreti* (1983); *Kgaa Kgati tša Khwiti ya noka yešo* (1983). Ke yo mongwe wa bangwadi ba *Matšwela* (1984) ya go rulaganywa ke M.S. Serudu; *Direti tše nne* (1984) yeo morulaganyi e lego J.R. Maibelo le *Sešegotheto* (1989) yeo le yona e rulagantšwego ke M.S. Serudu.

Le ge bontši bja dipuku tša Puleng e le direto, go fihla lebakeng le, o šetše a ngwadile dipapadi tše pedi. Tšona ke *Thellenyane Batlabolela* (1991) le *Le diphiri di tla utologa* (1994) e lego papadi ya radio.

Ka ntle ga go ngwala direto le dipapadi, Puleng ke mongwadi yo mogolo wa ditshwantšhetšo le ditshwantšhetšodikgao. Ditšhwantšhetšo tša gagwe ke: *Mantšu a ke a bomang?* (1983), *Inama, inama se go tshela* (1985); *Ke nna "A" le "O"* (1985); *Le badimo ba tla bolela* (1986); *Go thaila mathaitai mo*; *Roko ye ntsho* le *Le diphiri di tla utologa*. Ge e le ditshwantšhetšodikgao tšona ke *Seboko se tsene nyobeng* (x) le *Bantlhoi ba kaaka banthati* (x).

Ntle le ditiragatšo tšeo tša radio, Puleng o ngwadile gape le kanegelokopana yeo e bitšwago *Mphe Sebakanyana* ngwageng wa 1985, yeo e ilego ya gašwa go Radio Lebowa.

Puleng o thopile sefoka sa pele sa Astera sa SABC ka 1984 ka tshwantšhetšo ya gagwe ya mathomo ye kopana ya go bitšwa *Mantšu a ke a bomang?* Ngwageng wa 1985, a thopa sefoka sa pele sa E.M. Ramaila ka *Seipone sa Madimabe*. O thopile sefoka sa IDEM (SASWA) ka 1989 ka *Go thaila mathaithai mo*. Ka 1990 o kgonne go tšwelela maemong a boraro go sefoka sa De Jager Haum ka papadi ya gagwe ya mathomo ya go bitšwa *Thellenyane Batlabolela*. Ngwageng wa 1993, a thopa gape sefoka sa pele sa E.M. Ramaila ka *Sefahlego sa pelo ya ka*. O thopile sefoka sa pele sa *Kagišo Literary Competition* (1994-1995) karolong ya papaditematee moo a tšweletšego maemong a pele ka papaditematee ya go bitšwa *A leka ka leka Maleka*, a ba a kgethwa go ba mothopasefokakakaretšo.

Ditaba tše di boletšwego ka moka, di laetša bohlokwa bja Puleng mo dingwalong tša Sepedi. Taba yeo e kgonthišetšwe ke Maibelo (1994) mo matsenong a puku ya bona ge a re:

“Puleng S. Nkomo ke pheta ya thaga dingwalweng tša
Sesotho sa Leboa.”

2. MAIKEMIŠETŠO

Maikemišetšo a magolo a go nyakišiša ke go sekaseka papadi yeo ya mathomo ya Puleng: *Thellenyane Batlabolela*. Pele ga ge e ka sekasekwa, go swanetše go kgonthišetšwa ge e ka ba go šetše go na le bao ba e sekasekilego. Dinyakišišong go hweditšwe gore papadi ye e šetše e fatišetšwe ke bafatišiši ba bararo. Bona ke Masola, Matemane le Groenewald. Mešomo ya bafatišiši ba e tla lekolwa ka šedi go bona ge ba fetlekile papadi ye ka botlalo goba aowa. Go tla thongwa ka phatišišo ya Masola.

1.2.1 Masola, I.S. : *Thellenyane Batlabelela*, (go tšwa go tshkatsheko ya Masola, I.S. le Kgatla, P.M. Makgonatšohle, 1993)

Masola o sekasekile papadi ye a e lebantše le letlalo la bobedi la sengwalo, e lego thulaganyo. O adile thulaganyo yeo ka go šomiša dikokwane tše bohlokwa tša yona, e lego tšweletšo ya ditaba, phekgogo, kgakgano, sehloa le tharollo ya ditaba. Go tšwela pele o laeditše le merero ye e fapanego yeo e ka tšwelelago papading ye. O akareditše thulano ye e bonalago gare ga molwantšhwa le baanegwa ba bangwe. Mabapi le baanegwa ba thulaganyo, o tšweleditše dimelo tša baanegwathwadi, e lego Thellenyane le mmagwe, Mmathapelo. Tikologo e hlalošitšwe ge e le ya sehono. O rumile tshkatsheko ye ka go tšweletša ntsha ye bohlokwa ya papadi, e lego papalego.

Masola o sekasekile fela letlalo la thulaganyo, le ge e se ka botlalo ka ge a se a bolela selo ka dithekniki tšeo mongwadi a di šomišitšego. Ge e le letlalo la diteng le la mongwalelo, ga se a a kgwatha.

1.2.2 Matemane, M.J.: Puleng, *Thellenyane Batlabelela: A Study Guide* (1993)

Mabapi le diteng, Matemane o akareditše ditiragalo tša papadi ye, a ba a tšweletša baanegwa, nako le felo. Ge e le ka thokong ya thulaganyo, o bolela ka baanegwa bao a ba filego mešomo. O re Thellenyane ke moanegwathwadi; Kekwele, Kotentsho, Tintela le Lefehlo ke balwantšhi, mola bathekgi e le Kgobadi, Gaseselo, Retlabona, Mmathapelo, Moruti Thai le Mokopa. Go tšwela pele o hlalošitše merero le dimelo tša baanegwa ge di lebane le yona thulaganyo. Thulano ga se a e gatelela. Mabapi le seo yena a se bitšago mongwalelo, o akareditše polelo le mantšu ao a šomišitšwego

papading ye; o bile o reta ka moo mongwadi a kgonago go adima le go ipopela mantšu ka gona. O bolela le gore Puleng o na le tsebo ye e nabilego ya dika le diema tša segagabo. Tabakgolo ke gore nyakišišo ya mohuta woo e sa le kgole le ya mongwalelo, ka gobane ga se a hlaloša teori ye e tiišago tshekatsheko ya mongwalelo.

Ka boripana, Matemane o akareditše diteng tša papadi ye, fela ga se a di sekaseka. Gabotse nyakišišo ya gagwe e lebane le thulaganyo, le gona moo ga se a e sekaseka ka botlalo. Go ka thwe, Matemane ga se a sekaseka matlalo a mararo a sengwalo ka botlalo.

1.2.3 Groenewald, P.S.: Dingwalo: BA (Hons) N.S. Puleng, *Thellenyane Batlabelela* (1991)

Groenewald o sekasekile diteng tša papadi ye ka go šomiša dielemente tša diteng e lego ditiragalo, baanegwa, nako le felo. Diteng di nyakišišitšwe ka go lebantšhwa le sererwa sa papadi ye, seo a rego se bolela ka ga go gola ga Thellenyane Batlabelela go tloga ge e sa le lešaedi go fihla ge a fetogile motho wa go tsebalega. Thulaganyo o e hlalošitše ka go šomiša dikokwane tša yona, e lego kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto. Mo go kalotaba, o boletše ka moakanyetšo, thulano le mediro ya baanegwa. O gateletše thulano ya papadi ye, yeo a rego e gare ga go loka le go se loke. Ka mongwalelo, o no šomiša tšopollo e tee fela go hlaloša letlalo le. O rumile ka go hlaloša bofokodi bjo bo tšwelelago papading ye.

Groenewald o akareditše matlalo a mararo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo, fela ga se a a gatelela ka botlalo. Ka go realo ga se nyakišišo ya go tsenelela.

KAKARETŠO

Go basekaseki ba bararo ba, Masola o hlalošitše fela letlalo la thulaganyo mola Matemane yena a dirile fela kakaretšo ya diteng le tlhalošo ya polelo. Lebaka e ka ba gore maikemišetšo a bona e be e le fela go no hlahla barutwana ba mphato wa lesome, e sego go ngwala lengwalonyakišišo. Groenewald yena o hlalošitše matlalo a mararo, le ge le yena a se a a hlaloša ka botlalo.

Ka ge go le pepeneneng gore papadi ye ga se ya sekasekwa ka botlalo, gona lengwalonyakišišo le le swanetše go tšwetšwa pele go sekaseka papadi ye ka botlalo ge e lebane le matlalo a mabedi, e lego diteng le thulaganyo. Bjale go tlo latela mokgwa wa nyakišišo.

1.3 MOKGWA WA NYAKIŠIŠO

Nyakišišo ye e ya go hlaloša (“describe”) le go hlatholla (“interpret”) sebopego sa *Thellenyane Batlabolela*. Dikgopolo tšeo tše pedi di swanetše go hlalošwa ka tlhokomelo gore go tle go bonale phapano magareng ga tšona, le gore di se tšewe go ba mahlalošetšagotee mola e le dikgopolo tšeo di fapanago go ya ka nyakišišo ye.

Go hlaloša ke go hlaloša selo ka tsela yeo se bopegilego ka gona gore se tle se tsebege. Go hlaloša kgopolo yeo, go tla fiwa mohlala ka moeta. Moeta o bopilwe ka letsopa leo le dubilwego ka meetse. Babopi ba wona ba re go fetša go o bopa, ba o ritele, morago ba o tšhume mollong lebaka le letelele. Ge motho a o lebeletše, o na le sebopego sa nkgokolo, sa go ba le bokagare bja nkoti. Ka fase o agegile ka bophaphašana, gape o na le molomo wa nthetelego.

Go hlatholla gona ke go gatelela mešomo ya diphapantšho tšeo di hlalošitšwego. Go nepiša kgopolo ye, go tla fiwa mohlala ka go topa diphapantšho di se kae tša moeta go tšeo di šetšego di hlalošitšwe ka godimo, gomme gwa lekolwa mešomo ya tšona. Moeta o bopša ka letsopa ka ge le le boleta ebile le kgona go dubega gabonolo. Gape o ritelwa gore o se ke wa tla wa dutliša tšeo di tlogo tšhelwa ka go wona; mola o tšhungwa mollong ka nepo ya go o tliša. Bokagare bja nkoti bo o kgontšha go tšhela dino go swana le maswi, meetse, motogo, bjala, bjalobjalo, mola bophaphašana bja ka fase bo o kgontšha go dula ka boiketlo le go rwalega gabotse.

Go ka rungwa ka go re, go hlaloša ke go bontšha diphapantšho ka moka tšeo selo se ka tsebegago ka tšona, mola go hlatholla e le go laetša mešomo goba mehola ya diphapantšho tša selo seo.

1.4 TAETŠONYAKIŠIŠO

Taetšonyakišišo yeo e yago go latelwa mo nyakišišong ye, ke ya naratholotši. Yona e hlaloša sengwalo ge se lebane le matlalo a mararo. Go tla topša borateori ba se kae go bona gore bona ba hlaloša sebopego sa sengwalo ka tsela efe.

Strachan (1988: 2) o re sengwalo se na le matlalo a mararo ao a bitšwago “teks”, “verhaal” le “geskiedenis”. Groenewald (1993: 4) gotee le Mojalefa (1995: 13) le bona ba bolela ge sengwalo se na le matlalo a mararo. Bona ba re go na le letlalo la mathomo la ka garegare leo le bitšwago **diteng** goba histori; gwa latela la bobedi la gare leo go thwego ke la **thulaganyo**; mola la boraro la ka ntle le bitšwa **mongwalelo** goba setaele. Strachan o fapana le borateori ba ka ge yena ka letlalo la thulaganyo (“verhaal”), a šupa kanegelo mola la mongwalelo (“teks”), a re le lebane le tebelelo ya mongwadi.

Nyakišišo ye e yo hlaloša sebopego seo sa sengwalo go swana le ka fao se hlalošwago ke Groenewald gotee le Mojalefa ka gona.

1.5 TLHALOŠO YA DIKGOPOLO

Dikgopolo tšeo di yago go hlalošwa ke matlalo a sengwalo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo. Mo go diteng, go tla ba gwa lekolwa le sererwa, mola go thulaganyo go ka se lebalwe moko wa ditaba. Morago ga fao go tla hlalošwa boitshwaro bjalo ka ge e le kgopolo yeo e lebanego le sengwalwa se se nyakišišwago mo.

1.5.1 Diteng

Dautzenberg (1980: 24) o hlaloša letlalo la diteng ka go re:

... die geskiedenis as een reeks handelingen verricht of ondergaan door personages in een bepaalde tijd en op een bepaalde plaats.

Seo Dautzenberg a se nepišago ke dielemente tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Strachan (1988: 5) yena o re mmadi ga a hlalošetšwe tša diteng ge di šetše di arogantšwe le tša matlalo a thulaganyo le mongwalelo. O bala kanego, ke gore o lemoga ditaba tša diteng ge di šetše di rulagantšwe, di hlalošitšwe ka mo mongwadi a di bonago ka gona. Mošomo wo mogolo wa gagwe ke go badišiša kanego yeo ka tlhokomelo ye kgolo gore a kgone go aroganya tša matlalo ao le go hlopha tša diteng ka mo go swanetšego, gagolo ge e le ditiragalo.

Go tiiša seo se bolelwago ke Strachan, Groenewald (1993: 4) o nepiša kgopolo ye ya diteng ka go re ke ditaba ge di lemogwa ka botšona, pele ga ge mongwadi a bolela goba a ngwala ka ga tšona, le pele ga ge a di hlaloša. Mohlala (1994: 25) o hlaloša kgopolo ya diteng go tšwela pele ka go re ke histori ya ditabataba le ka tsela yeo di šalanago morago ka gona le ge di na le tebanyo le sererwa (“topic”). Kgopolo ye ya sererwa, ga e bolelwe ke boStrachan, ke kgopolo ye e gatelelwago ke Groenewald, Mohlala le ba bangwe.

***Sererwa**

Groenewald (1993: 4) o re sererwa ke se bohlokwa gobane se tlemaganya ditaba tša diteng. Ke ka lebaka leo Marggraff (1994: 61) a hlalošago sererwa ka go re ke kgopolo ya mafelelo yeo mmadi a e fihleletšego mo sengwalong, ke gore, ke ge mmadi a fihlile magomong a mafelelofelelo ao a ka se sa kgonago go akaretša go iša pele ditaba tšeo a ratago go di akaretša. Gabotse borateori ba ba bolela gore sererwa se laola dielemente tša diteng.

***Bohlokwa bja sererwa**

Ge Mojalefa (1995: 20) a hlaloša bohlokwa bja sererwa o re se kgokagantšha ditiragalo, se laola ditiragalo, baanegwa le tikologo (nako le felo). Mongwadi o phetha moo diteng di thomago gona le moo di felelago gona; gomme sephetho seo se laolwa ke sererwa. Gape sererwa se lemoša mmadi ditiragalokgolo le moanegwagolo.

Go ka rungwa ka go re diteng ke ditaba tšeo di kilego tša ba gona le pele mongwadi a tlo thoma go ngwala sengwalo. Ditaba tšeo di kgethwa le go laolwa ke sererwa seo se bilego se di bofaganya bokangatana. Sererwa seo

se bohlokwa kudu sengwalong se sengwe le se sengwe ka ge se thuša mmadi go kwešiša diteng tša sengwalo seo a se balago.

1.5.2 Thulaganyo

Forster (1927: 27) gotee le Masola (1993: 79) ba hlaloša thulaganyo ka go re ke peakanyo ya ditiragalo; eupša taba yeo bobedi ba e gatelelago ke go re mo peakanyong ya ditiragalo, tabakgolo ke seo se hlolago ditiragalo tšeo. Le ge go le bjalo, borateori bao ba a fapana ka gore Masola o gatelela gore se bohlokwa mo thulaganyong ke thulano le gore thulaganyo yeo e tšweletšwa ke ditiro le meragelo ya baanegwa; mola Forster a amanya thulaganyo le kanego (“story”). Ka go realo o hlaloša thulaganyo ge e lebane le ditaba ge di anegwa.

Serudu (1989: 48) o tšweletša kgopolo ye mpsha, e lego gore thulaganyo e lebane le motheo wa sengwalo, o re:

Ke tlhamo ya ditiragalo mo pading, papading goba mo go thetokanegelo. Ka boripana re ka re thulaganyo ke freime goba motheo wo go wona mongwadi a hlamago taba ya gagwe godimo ga wona. Go yona ditiragalo di a latelana go ya ka moo di hlolanago ka gona.

Mojalefa (1995: 10) o re tatelano yeo ya ditaba yeo go thwego e na le motheo, e lebane le moko wa ditaba. Ke ka fao a rego:

Thulaganyo ke mokgwa woo mongwadi a dirišago ditaba tša diteng gore maikemišetšo goba tebanyo ya gagwe e tle

e bonagale. Yona tebanyo goba maikemišetšo ao ke seo se bitšwago moko wa ditaba.

Groenewald (1991: 22) ge a gatelela bohlokwa bja thulaganyo gotee le mošomo wa dielemente tša yona o re:

... gomme ditaba tše ka moka di rulaganywa gore di lebane le maikemišetšo/ tebanyo ya gagwe; ditaba di fiwa morero ka go di lebantšha le moko wa ditaba/ morero; ke gore baanegwa, ditiragalo, nako le felo (dielemente tša kanegelo) di ba le modiro.

Masola, Forster le Serudu ba fapana le Groenewald le Mojalefa ka ge boMasola ba sa bolele selo ka moko wa ditaba ge ba hlaloša thulaganyo; mola boGroenewald ba gatelela bohlokwa bja moko wa ditaba mo go thulaganyo.

***Moko wa ditaba**

Serudu (1989: 33) ge a hlaloša moko wa ditaba o re ke kgwekgwe goba tabakgolo ya padi goba papadi yeo e tšweleditšwego ka boripana. Mojalefa (1995: 27). O nepiša kgopolo ye ka go re:

Moko wa ditaba ke ge mongwadi a hlaloša kgopolo goba tebelelo ya gagwe ... ka gona moko wa ditaba ke maikemišetšo goba thuto yeo mongwadi a ratago go e lemoša mmadi ge a tlo ngwala sengwalo. Ka fao moko wa ditaba ke motheo wa sengwalo sa mongwadi ofe kapa ofe.

Ka fao go lemogwa ka moo moko wa ditaba o lego bohlokwa ka gona.

***Bohlokwa bja moko wa ditaba**

Groenewald (1993: 4) o re moko wa ditaba o bohlokwa ka ge o tlemaganya ditaba tša thulaganyo gore di be kgopana ebile gape o swaraganya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane.

Ge go akaretšwa tša thulaganyo go ka thwe, thulaganyo ke ge mongwadi a hlopha ditaba tšeo a di kwelego goba a di bonego ka tatelano (lenaneo) ye e itšego. A ka dira bjalo ka go ngwala goba go bolela; gomme gantši o dira bjalo ge a tla be a nyaka go kgala se sengwe bophelong goba a rata go tšweletša ntlha ye nngwe yeo a bonago batho ba sa e ele hloko bophelong.

1.5.3 Mongwalelo

Mongwalelo ke letlalo la boraro la sengwalo. Letlalo le le ka se fatišišwe mo nyakišišong ye. Le ge go le bjalo, kgopolo ye e ya go hlalošwa ka boripana ka gore ge go hlalošwa sebopego sa sengwalo, go boletšwe gore sengwalo se na le matlalo a mararo ao le lengwe la ona e lego mongwalelo. Go yo tsopolwa basekaseki ba bararo fela go hlaloša kgopolo ye.

Serudu (1989: 33) o hlaloša mongwalelo ka go re ke mokgwa wo mongwadi a tšweletšago dikgopolo tša gagwe ka gona. O re mongwadi o dira bjalo ka go kgetha mantšu le go a beakanya ka mafoko ao a tanyago mmadi, a a nago le mošito. Lucas (1974: 49) yena o oketša seo Serudu a se bolelago ka go hlatholla mongwalelo ka go re o kgokaganya mongwadi le mmadi ka mokgwa wa poledišano, gomme o tšweletša taba ya gagwe ka go e tiiša ka go re:

Style is a means by which a human being gains contact with others, it is personality clothed in words, character embodied in speech.

Groenewald (1993: 28) o nepiša kgopolo ye gabotse ka go re mongwalelo o lebane le polelo ya mongwadi. Ka polelo yeo mmadi o kwešiša sengwalo; o kwešiša tebanyo ya mongwadi, e lego moko wa ditaba. Gape polelo yeo e tšwetša maikutlo a mongwadi pele mabapi le taba yeo e bolelwago; gomme maikutlo ao a sepedišana le khuduego.

Ka boripana, mongwalelo ke tsela yeo ka yona mongwadi a alago dikgopolo tša gagwe go mmadi ka gona. Gona fao mmadi o lemoga khuduego ya mongwadi yeo a e tšweletšago ka mantšu, diema, dika le dikapolelo tšeo di agago tshwantšhokgopolo go yena (mmadi).

Kgopolo ye nngwe yeo e swanetšego go hlalošwa ke ya boitshwaro. Fela pele ga ge kgopolo ye e ka hlalošwa, go swanetše go hlalošwe dikgopolo tše pedi tšeo di amanago le yona, e lego thuto le pikareski ka gobane le ge moakanyetšo wa tšona o swana le wa boitshwaro, fela go lemogwa gore di fapana le bjona (boitshwaro). Le ge borateori ba bangwe ba fapantšha dikgopolo tše tharo tšeo, Groenewald (1993: 21) yena ga a di kgethologanye; go yena ke dikgopolo tšeo di šupago selo se tee. Ke ka fao a rego:

Tiragatšo ya thuto goba ya boitshwaro ke yeo e nago le thuto. Terama ya mathomo ya mohuta woo ke ya *Tshekong* (1950) ka Moloisie ... Ge terama ye, *Tshekong* e le ya thuto, tša Make e lego *Sello sa tonki le pere* (1947) le *Mokgelekgetha* (1954) ke tša boitshwaro.

Ka gona dikgopolo tšeo boitshwaro, thuto le pikareski di tla hlathollwa mo nyakišišong ye, go tšweletša diphapantšho tšeo di tlogo laetša go fapana ga tšona.

1.5.4 Pikareski

Pikareski ke mohuta wa sengwalo seo mo go sona go bonalago moanegwathwadi goba moanegwa yo mogolo o tee yo a itšego. Hawthorn (1985: 13) o hlatholla pikareski go tšwela pele ka go re:

Picaresque is built on the tradition of the sixteenth century Spanish picaresque narrative which portrayed a sharp witted rogue living of his wits while travelling through a variety of usually low life setting.

Seo Hawthorn a se gatelelago ke taba ya leeto leo le tšewago ke moanegwathwadi. Mabapi le leeto leo le bolelwago ke Hawthorn, Groenewald (1993: 20) o hlatholla go iša pele ka go re:

Gantši ge e le padi, diteng tša yona di lebane le leeto. Leeto leo le swantšha bophelo; le na le mathomo le mafelelo. (**Molato, Moelelwa, Noto ya Masogana**). Gape di swantšha kgolo ya motho. (**Molato, Noto ya Masogana**). Bangwadi bao ba mathomothomo ga ba raragantšhe ditaba ge ba di rulaganya. Gantši kgaolo ye nngwe le nnywe e hlaloša tiragalo e tee fela ya bophelo bja moanegwathwadi yoo.

Le ge Baldick (1990: 169) le yena mo go pikareski a bolela ka leeto le letelele leo le tšewago ke moanegwathwadi, fela yena o gatelela tatelano ya

ditiragalo ka ge a re:

... it is used to refer to narratives that do not have a picaro as their central character, but which have loose structure consisting of a sequence of episodes which are held together only by the central character, who often embarks on a long journey.

Marggraff (1994: 41) ge a hlaloša tatelano yeo ya ditiragalo o re ditiragalo tšeo di dikologa godimo ga moanegwa o tee, moo kgolo ya tšona e amanago le ditiragalo tša moanegwathwadi, tšeo di sego tša tlwaelega.

Go ka rungwa ka go re pikareski e lebane le kanegelo yeo e nago le moanegwathwadi yo a rwelego maikarabelo a tiragalo ye nngwe le ye nngwe ya kanegelo yeo. Moanegwamogolo yoo wa pikareski, ke motho wa go hloka tlhokomelo, tshepagalo, gape wa moradia, gomme mo a sepelago o gahlana le baanegwa ba bangwe bao ba itšego.

1.5.5 Thuto

Abrams (1988: 42) o hlaloša thuto ka go e bapetša le mošomo wo o nago le boitshwaro, kakanyophelo le thutabodumedi ka gare; gomme o re:

The adjective “didactic” ... is applied not only to a branch of theoretical, moral or practical knowledge, but also to literary works which embody in a persuasive imaginative or functional form, a moral religious, or philosophical theme or doctrine.

Beckson le Ganz (1961: 15) ba tlaleletša polelo yeo ya Abrams ka go gatelela gore mošomo o ka tšewa go ba wa thuto ge sa mathomo maikemišetšo a wona a magolo a lebane le thuto; e ka ba ya boitshwaro, sepolitiki goba se sengwe le se sengwe seo se tswalanego le tšona. Ke ka fao Cuddon (1982: 191) le yena a rego maikemišetšo a sengwalo se sengwe le se sengwe sa thuto, ke go ruta goba go laela motho. Marggraff (1994: 32) yena o hlaloša kgopolo ye ka go re:

The didactic story is being taught, and consists of more than mere fiction.

Ka boripana, thuto ke thuto yeo motho a ka e rutwago gohle mo go swanetšego, ke go re e sego ka sekolong fela. Thuto yeo e ka ba ya sedumedi, sepolitiki, mešomo ya diatla goba mehuta ye mengwe ya thuto yeo e rutwago.

1.5.6 Boitshwaro

Lekganyane (1997: 7) o re boitshwaro bo nepiša go itshwara ga motho, ka fao motho a godišwago ka gona. Ka go realo ke thuto ya ka gae, motseng goba setšhabeng. Ke thuto yeo e lebanego le maitshwaro a mabe goba a mabotse. Tlhalošo ye e šitlelwa ke Marggraff (1994: 14) ge a re:

A moral story is a story which there is conflict between good and bad, between right and wrong.

Beckson le Ganz (1961: 136) bona ba tšweletša tlhalošo ye mpsha yeo ba lebanyago boitshwaro le thuto ka go re:

The moral of a literary work is the teaching or the “lesson” which is either implied or which can be specifically stated.

Ka fao sengwalo sefe goba sefe sa boitshwaro se na le thuto ka gare. Ke ka fao Cuddon (1982: 402) le yena a tlatšago borateori bao ka go re boitshwaro ke thuto yeo e ka rutwago go tšwa go kanegelo, sereto, nonwane, terama goba mošomo ofe goba ofe wo o šupago go ruta selo sefe goba sefe e ka ba ka tsela ya go re thwii goba ya go rarela.

Abrams (1988: 98) yena o hlaloša boitshwaro ka go bo amanya le bophelo bja Bokriste gomme o re:

Morality plays were dramatized allegories of the representatives of Christian life in the mode of a quest for Salvation in which the crucial events are temptation, sin and the confrontation with death.

Seo se gatelelwago tsopolong ye, ke go re boitshwaro bja go sepela ka tsela ya Sekriste bo dira gore motho a se wele melekong, sebeng le ge e le lehung. Groenewald (1976: 25) yena o hlaloša kgopolo ye ka go re:

The moral story deals with guilt and penance, and its theme is compressed into a moral which appeals to the reader’s moral - ethical values, and thus determines that injustice should be punished.

Boitshwaro e ka ba melao goba thuto yeo ngwana a ka e rutwago ke batswadi, barutiši, baruti goba motho mang ka mang yo a lebanego le yena;

gomme seo se gatelelwago ke gore batho bao ba swanetše go mo fa thuto yeo e lokilego, e tlogo mo aga e sego yeo e arogilego. Ge ba dirile bjalo, ngwana yoo o tla phela bophelo bja go tseba botse le bobbe.

Morago ga go fapantšha dikgopolo tše tharo tše, go lemogwa gore tiragatšo yeo ya *Thellenyane Batlabolela*, e tla sekasekwa ge e lebane le tiragatšo ya boitshwaro, e sego ge e le ya thuto goba ya pikareski.

1.6 TSHEPEDIŠO YA DITABA

Mo kgaolong ya mathomo go lekodišitšwe bohlokwa bja Puleng bjalo ka mongwadi wa dingwalo tša Sepedi. Go tloga fao go nyakišitšwe maikemišetšo a baskaseki bao ba šetšego ba fetlekile *Thellenyane Batlabolela*. Morago ga moo go boletšwe ka mokgwa wa nyakišišo, e lego go hlaloša le go hlatholla. Taetšonyakišišo le yona e kgonthišitšwe, moo go lemogilwego gore sengwalo se na le matlalo a mararo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo. Mafelelong a kgaolo ye, go latetše tlhalošo ya dikgopolo tše: diteng, thulaganyo, mongwalelo, boitshwaro, thuto le pikareski.

Go tloga kgaolong ya mathomo, lengwalonyakišišo le le ya go arolwa ka tsela ye: kgaolo ya bobedi e ya go lebana le diteng I; ya boraro ke ya diteng II; ya bone e tla ba ya thulaganyo I; ya bohlogo ya ba ya thulaganyo II; ya bošupa e tla ba ya thulaganyo III; ya bošupa ya lebana le thulaganyo IV; mola ya seswai; e lego ya mafelelo; e lebane le kakaretšo gotee le lenaneo la methopo.

2. KGAOLO YA BOBEDI

2.1 DITENG

2.1.1 Matseno

Kgopolo ye, diteng, e hlalošitšwe kgaolong ya mathomo ya lengwalonyakišišo le. Ka ge letlalo leo la diteng e le le letelele, le yo arolwa ka dikarolo tše pedi, e lego diteng I le diteng II. Mo kgaolong ye, go yo hlalošwa diteng I, ka go latela lenaneo le:

- (a) Kakaretšo ya diteng tša *Thellenyane Batlabelela*.
- (b) Tlhalošo ya dielemente tša diteng, e lego:
 - baanegwa
 - ditiragalo
 - nako
 - felo
- (c) Tlhalošo ya dielemente tša diteng tša *Thellenyane Batlabelela*.
- (d) Kakaretšo

2.1.2 Kakaretšo ya diteng tša *Thellenyane Batlabelela*

Tiragatšong ye go bolelwa ka lesogana leo le bitšwago Thellenyane, morwa wa mohu Batlabelela le Mokgekolo Mmathapelo. Yena o ile go palelwa ke mphato wa marematlou gabedi, a se hlwe a nyaka go o boeletša la boraro, ka go tšhaba go segwa ke bagwera, le go ipona go ba ngwana wa mohumi. Taba yeo e ile ya tshwenya mmagwe yoo go itaetšago a ile a leka ka gohle go mo gapeletša, fela a palelwa. Go ikgantšha ga lesogana le, go be go šetše go mo hloišitše bagwera ba bangwe ba gagwe, bjalo ka Kotentsho, Kekwele, Tintela

le Lefehlo.

Thellenyane o ile go palelana le yo mmagwe ka tšeo tša sekolo, a leba ga kgaetšediagwe Retlabona, yo a go mo nyakiša matogwana. Manyami ke gore le ge a ile a a hwetša, o ile a nyatša ditefo tša ona. Morago ga go gana mešongwana yeo, o ile a kgopelwa go tla go thuša sekolong sa Nthušeng. Ge a fihla moo sekolong, o hweditše go itokišetšwa diphadišano tša moopelo, gomme ka ge a be a filwe ka mo go tša moopelo, a napa a fiwa khwaere. Mo a ilego a tla a senya ditaba, ke ge a ile a amoga Morutišigadi Kekwele khwaere, a re e a šaetša. Seo se ile sa napa sa hlohleletša kgabo yela ya lehloyo la bagwera ba gagwe go yena.

Letšatšing la diphadišano kua Recreationa Centre, o ile a sa letetše gore khwaere ya gagwe e tsene sefaleng, a leba Pulapula Parlounge, ka nepo ya go yo tšea mahlo a tšhipa. Ge a boa moo ka ge a be a bo geletše, o ile a thula ngwana wa sekolo ka sefatanaga sa Tintela. Ngwana yoo o ile a hlokofala le semeetseng gomme yena a robega leoto. Ge a boa bookelong, o ile a boa e le motho yo a fetogilego, wa go amogela maemo le seo se mo diragetšego, gomme a boela mošomong.

Ka morago ga go nyala Lerato, Thellenyane o ile a ya Yunibesithing ya Andronicus, go yo ithutela tikrii ya moopelo. O ile ge a le ngwageng wa boraro moo sekolong, mmagwe a hlokofala. O ile go phetha dithuto, a dira moletlo wo mogolo wa go leboga. Letšatšing leo la moletlo, o ile a kgopelana tshwarelo le gore a boelane le bagwera bale ba gagwe.

Diteng tša *Thellenyane Batlabolela* di akareditšwe. Seo se tlogo lekolwa bjale ke dielemente tše nne tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo.

2.1.3 Tlhalošo ya dielemente tša diteng

2.1.3.1 Baanegwa

Go ya ka Bal (1980: 14-15) baanegwa ke baraloki (“akteurs”) e sego batho (“personasies”) fela. O bolela bjalo ka gobane lentšu le, “akteurs”, le akaretša batho le dilo (“instansies”) mola “personasies” yona e šupa batho fela. Ge Strachan (1988: 11) a tšwetša pele polelo yeo ya Bal, o re baraloki bao ba tšewa bjalo ka batšweletši ba tiragatšo, gomme seo ga se re gore ka dinako tšohle baraloki bao e tla ba batho ka gobane mpša, motšhene ešita le yona noga, e ka ba mehlala ya baraloki.

Mojalefa (1995: 6) o tlatša kgopolo ya basekaseki bao ya gore baanegwa ga se “batho” fela ka go re:

... Ke batho ba sengwalo, le ge e le gore le dilo (kgomo, nku, tonki, letlapa, selepe, thaba, noka, sefofane, puku, bjalobjalo) e ka ba baanegwa.

Le ge Groenewald (1993: 9) le yena a le tabeng ya gore baanegwa e ka ba batho le dilo tšeo di itšego, o re seo e lego se bohlokwa ke gore baanegwa ke bao ba dirago ditaba goba ba diragelelwago ke se sengwe.

Go ka thwe baanegwa ke selo sefe goba sefe seo se kgathago tema ye bohlokwa go tšweletša ditiragalo tša sengwalo. Baanegwa bao ka moka ba a amana, gomme kamano yeo e laolwa ke sererwa.

Sererwa se aroganya baanegwa bao, se fapantšha mehuta ye mebedi e lego baanegwagolo le baanegwanyane. Go tšwela pele baanegwagolo le bona ba

arotšwe ka dikarolo tše pedi gomme Mojalefa (1995: 6) o re ke mongangiši le mongangišwa.

***Mongangiši**

Mojalefa (1995: 6) o re mongangiši ke moanegwa yo mogolo yoo a ganetšanago le ditiro tša mongangišwa. Mongangiši yo ke sengangele; wa go se rate go fenywa le ge nnete a e bona. Ka bonganga bja gagwe, o ganetša maikemišetšo a mabotse a mongangišwa go tšwela pele. Mongangiši yo ga se motho wa go ratega.

***Mongangišwa**

Mojalefa (1995: 6) o re mongangišwa ke moanegwa yo mogolo wa go loka, yoo a ratago go tšwetša pele dikganyogo tšeo tša go loka; eupša o ganetšwa ke mongangiši.

Kamano yeo e lego gare ga baanegwa ba bagolo bao, yona ke bongangiši le bongangišwa. Kamano yeo e lego gare ga baanegwa ka moka, e hlalošwa ka go šomiša lenaneo le:

- Tebanyo
- Bokgontšhi
- Bothuši
- Boganetši
- Bothušegi

Dikgopolo tšeo tša lenaneo di tla hlalošwa ge go hlalošwa kamano ya baanegwa ba *Thellenyane Batlabolela*.

***Ditiragalo**

Ditiragalo ke elemente ya bobedi ya diteng. Grobler (1989: 246) o hlaloša ditiragalo ka go re ke tšohle tšeo di diragalelago baanegwa le maemong (mabakeng) ao ba ikhwetšago ba le go ona. Strachan (1988: 7) o katološa tlhalošo ya rateori yoo ka go re ditiragalo di diragalela ebile di dirwa ke baanegwa. Go tšwela pele o bile o re ditiragalo tšeo di hlopšha ka tatelano ya tšona go tloga go tiragalo ya mathomo go fihla go ya mafelelo. Marggraaff (1994: 62) ge a tiiša seo se bolelwago ke Strachan, o re:

An event can be defined as a manifestation of something taking place, the length of which can differ, having a beginning and an end, and ranging from concrete physical actions to abstract thought, feeling or speculation.

Le ge tlhalošo ya ditiragalo ya Mojalefa (1995: 4-5) e kwana le yeo ya Grobler (1989: 246), fela yena o tlaleletša ka go tšweletša bohlokwa bja sererwa mo go ditiragalo ka go re:

Mongwadi wa sengwalo se se itšego (padi, kanegelokopana, kanegelotšhaba, taodišo, tiragatšo, bjalobjalo) o phetha moo diteng di thomago le moo di felelago gona. Sona sephetho seo se laolwe ke sererwa.

Ka go realo sererwa se laola ditiragalo tša diteng tša sengwalo, gomme ntle le sona go ka se lemogwe moo ditiragalo di thomago gona le moo di felelago. Ka ntle le sererwa, go yo šomišwa phetogo ya ditaba bjalo ka kokwane ya go lemoša mo tiragalo e thomago le mo e felelago gona. Phetogo yeo e lebane le dielemente tšeo tše dingwe, e lego baanegwa, nako le felo. Ge go tsena

moanegwa yo mongwe, ditaba di a fetoga. Phetogo yeo e laetša mo tiragalo ye nngwe e felelago gona le mo ye nngwe e thomago gona.

Ka fao mo lengwalongnyakišišo le, go yo sekasekwa ditiragalo tša diteng go hlokometšwe sererwa seo se lebanego le tiragatšo yeo ya Puleng ka ge e le sona se laolago ditiragalo tša yona.

Pele go ka hlalošwa dielemente tše pedi tšeo di šetšego, e lego nako le felo, go bohlokwa gore go ke go lekolwe le kgopolo ya tikologo gobane go ya ka Potter (1967: 27), nako le felo ke dikarolwana tšeo di e bopago.

***Tikologo**

Serudu (1989: 49) o re tikologo e lebane le dinako gotee le mafelo ao ditiragalo tša sengwalo sefe goba sefe di phethagalago go tšona. Ge a tšwela pele o re tikologo e na le makalana a go fapana. Go ka ba tikologo ya popego ya lefelo (“physical setting”) bjalo ka dithokgwa, dithaba le meedi. Gape go na le tikologo ya leago le dipolitiki moo mongwadi a tšweletšago diphapano gare ga merafe goba dintwa tša kgaphamadi. Tikologo ye nngwe e ama tša leago le setšo (“socio-cultural”) moo mongwadi a tšweletšago dikgopolo tša go fapana mabapi le tša setšo, ditlwaelo le ditumelo tša setšhaba tsoko. Tikologo ya mafelelo ke ya leago le histori (“socio-historical”). Mo go laetša lebaka leo ditiragalo di diregago ka lona; e ka ba mehleng yeno goba mehleng ya kgale. O re mo papading, tikologo e ka šupa le ditlabelo tšeo di dirišwago sefaleng.

Serudu bjalo ka Potter, o gatelela gore tikologo e ka arolwa ka dikarolo tše pedi e lego nako le felo.

2.1.3.3 *Nako*

Ge Strachan (1988: 5) a hlaloša nako bjalo ka elemente yeo e lebanego le diteng o re:

Tyd soos dit in die geskiedenislaag hanteer word, het uit die aard van die saak nie te make met die hoeveelheid tyd wat aan die vertelproses bestee word nie. Gevolglik word dit dan ook nie in terme van byvoorbeeld “aantal bladsye” gemeet nie. Die tyd van die geskiedenis hou alleenlik verband met die tyd wat deur die gebeurtenisse in beslag geneem word (ook die narratologiese tyd genoem) en die tydvak waarbini die gebeurtenisse hulle afspeel (die historiese tyd).

Mo Strachan o bolela ka ga mehuta ye mebedi ya dinako e lego ya naratholotši le ya histori. Mojalefa (1993: 64) o thekga polelo yeo ya Strachan ka go bolela ge nako e le lebaka leo ditiragalo di diregago go lona ka go latelana go tloga nakong ya go feta, go fihla nakong ya bjale, go tsenelela nakong ye e tlogo.

Ge Strachan (1988: 5) a bolela ka dinako tše pedi (naratholotši le histori), Mojalefa (1993: 66) le Groenewald (1993: 9) ba mo tlatša ka go re go na le nako ye e itšego, bjalo ka mosegare, bošego, marega, selemo, bjalobjalo.

Gabotse go ka hlaolwa mehuta ye meraro ya dinako e lego:

- nako ya lebaka/ tiragalo/ naratholotši
- nako ya histori
- nako ye e itšego

***Nako ya lebaka/ tiragalo/ naratholotši**

Mojalefa (1995: 67) o hlaloša mohuta wo wa nako ka go re:

Ye nako yona ... e na le mathomo le ona mafelelo, bjalo ka iri, letšatši, beke, kgwedi, ngwaga, bjalobjalo. Ge motho a re iri, o tseba gore e thoma ka motsotso ofe go fihlela ka motsotso ofe, taba yeo e šoma go swana le go kgwedi, ngwaga, bjalobjalo.

***Nako ya histori**

Nako ya histori yona e lebane le mabaka a a lego mo bophelong bja motho, ke go re, mabaka ao a sepelago le motho ge a le gare a phela. Go ka ba lebaka/ nako ya dintwa, ya letšhogo, mokhora, goba mathata a go welwa ke tlala, bjalobjalo. Mohlala wo mobotse ke wa tlala ya mohlopi.

***Nako ye e itšego**

Ye ke nako yeo go sa tsebjego gabotse gore e thoma kae, ya felela kae. Mojalefa (1995: 66) ge a hlatholla mohuta wo wa nako o re:

Ge motho a bolela ka nako ye e itšego, o bolela ka nako ya go se be le mathomo le mafelelo. Nako yeo ya go hloka mathomo le mafelelo ke ya go swana le: bošego, mosegare, marega, selemo, bjalobjalo.

Fa go lemogwa go hloka kelego ga dinako ka moka tšeo di bolelwago ka godimo. Go fa mohlala, ge motho a re marega, ga go tsebje gore a thoma ka letšatši lefe gomme a tlo felela go lefe; ka go realo ga e elege.

2.1.3.4 *Felo*

Ge go bolelwa ka felo, go šupša felo fao go phethagatšwago ditiragalo tša sengwalo gona. Marggraff (1994: 64) ge a hlaloša felo o re:

Place is considered to be the physical spot at which events take place and at which characters are positioned.

Groenewald (1993: 10) o nepiša kgopolo ye ka go tiiša le ka mehlala ka go bolela ge felo e le moo tiragalo e diregago gona bjalo ka motse wo o itšego, naga, ka meetseng, bjalobjalo.

Mo Marggraff gotee le Groenewald, ba bolela ka mafelo ao a ka bonwago. Le ge go le bjalo, go na le mafelo ao a ka bonwago ka leihlo la moya, ke gore ao a ka naganwago fela, go swana le legodimong, “diheleng” “parateising”, bjalobjalo. Mafelo a mararo a, ge a hlalošwa, yo mongwe le yo mongwe o no ikagela diswantšho tša ona mogopolong, ka ge a sa bonwe ka mahlo a nama. Ka go realo, go lemogwa gore elemente ya felo ge e lebane le diteng, e na le dikarolwana tše pedi, e lego mafelo ao a bonwago le ao a naganwago.

2.1.4 Tlhalošo ya dielemente tša diteng tša *Thellenyane Batlabolela*

2.1.4.1 *Baanegwa*

Ge go yo sekasekwa baanegwa, go tlo hlalošwa kamano gare ga baanegwa ba bagolo e lego mongangiši le mongangišwa. Kamano yeo ya bona ke bongangiši le bongangišwa. Morago ga fao go tla ahlaahlwa kamano gare ga baanegwagolo le baanegwanyane.

Baanegwa bao ba bagolo, ba amantšhwa ke sererwa, seo e lego: **Mathata ke sehlare sa boikgogomošo.** Mo go *Thellenyane Batlabolela*, mongangiši ke *Thellenyane* ka ge a na le mekgwa ya go se loke. Ke moikgogomoši, mpogeng wa go rata maemo; gape ga a eletšege mola a bile a hloka le tlhompho. Ka fao o lebane le boitshwaro bja go se loke. Ge e le mongangišwa ke *Tintela* ka ge yena a lwantšha boikgogomošo bjoo bja *Thellenyane*. Ga a rate motho wa go ba le magetla. Le ge go le bjalo, mongangišwa wa tiragatšo ye (*Tintela*), ga se motho wa go loka.

Pele go ka tšwelwa pele, go bohlokwa gore taba ya bongangišwa tiragatšong ye ya Puleng, e ke e hlathollwe gabotse gore go hlokege kgakanego. Le ge *Tintela* e le mongangišwa, *Mmathapelo* o bonala o ka re ke yena e lego mongangišwa, mola go se bjalo. Lebaka leo le dirago gore go thwe *Mmathapelo* ga se mongangišwa ke gore mongwadi o dirile gore a hlokofale pele ditaba tša terama ye di fihla mafelelong. O kgatha tema ye nnyane mo tiragatšong ye. Ke ka fao go thwego mongangišwa ke *Tintela* e sego *Mmathapelo*.

Kamano ya baanegwagolo le baanegwanyane e laolwa ke lenaneo le:

- Tebanyo
- Bokgontšhi
- Bothuši
- Boganetši
- Bothušegi

Lenaneo le le yo laolwa ke sererwa e lego **Mathata ke sehlare sa boikgogomošo.** Bjale dikgopolo tšeo tša lenaneo di yo hlalošwa go lebeletšwe kamano ya baanegwagolo le baanegwanyane ba *Thellenyane Batlabolela*. Go tla thongwa ka ditiragalo tša mongangiši, morago go latele tša mongangišwa.

a. Mongangiši: Thellenyane

(i) Tebanyo

Mojalefa (1995: 7) o re ge go bolelwa ka tebanyo, go bolelwa ka go lebanya baanegwa ba diteng ba babedi, e lego mongangiši le mongangišwa. Seo se bolela gore mongangiši o ngangiša mongangišwa tirong yeo a e dirago. Ge a tšwela pele letlakaleng la bone, o tlaleletša polelo yeo ka go re:

... tebanyo ye e nepiša maikemišetšo/ phegelelo ya mongangišwa (mongangiši) godimo ga seo a tlogo ba a ikemišeditše sona. Maikemišetšo ao a lebane le sererwa.

Tebanyo ya Thellenyane ke go rata maemo. Taba ye e tiišwa ke mekgwa, dipolelo le ditiro tša gagwe. Go gana go boeletša matriki la boraro, e le ge a re o tšhaba gore seriti sa gagwe se ka fefoga, ke taetšo ya gore o rata maemo. Gape o ile ge a tlo kgopelwa go tla go ruta sekolong sa Nthušeng, a gana a re yena a ka se be morutiši wa praebete ebile a ka se be morutiši sekolong sa praemari. Diphetolo tšeo tša gagwe di tloga di laetša gore ke motho wa go se rate go ikiša maamong a fase. Le ge seriti sa gagwe se be se sa mo dumelele go yo šoma fao, o ile a feleletša a dumetše kgopelo yeo. Taba ye nngwe yeo e tiišago go rata maemo ga gagwe, ke gore o be a rata go apara diaparo tša go tura. Ge a fihla mo sekolong sa Nthušeng, o ile a amoga Morutišigadi Kekwele khwaere a re ga a e hlahle gabotse; se le sona ke sešupo sa go rata maemo, go retwa le go nyatša tsebo ya batho ba bangwe, nepo e le gore go tle go tumišwe yena a nnoši.

(ii) **Bokgontšhi**

Bokgontšhi ke selo seo se šušumetsšago goba se kgontšhago moanegwa go fihlelela maikemišetšo a gagwe. Mojalefa (1995: 7) ge a tšwela pele ka taba yeo o re:

Gantši bokgontšhi bo lebane le senaganwa (lerato, lehloyo, bobe, bjalobjalo)

Seo se gatelelwago mo tsopolong ke gore bokgontšhi bjoo go bolelwago ka bjona, ga se motho goba selo, eupša ke senaganwa ka ge se ka se bonwe ka mahlo.

Thellenyane o kgontšhwa ke **boikgogomošo**, **phišegelo**, le **lehutšo** go fihlelela tebanyo ya gagwe ya go ba motho wa maemo. Ke **boikgogomošo** bjo bo mo dirilego gore a gane go boeletša mphato wa lesome ka ge ka go dira bjalo a tla be a laetša go se be le mabjoko, gomme seo sa iša maemo a gagwe fase. Gape o be a sa hlwe a sepela le bagwera ba gagwe bao ba bego ba etšwa ka malapeng a fase. Go galala ditefo tša matogwana ao kgaetšediagwe, Retlabona, a go mo nyakela, le gona go laetša go ikgogomoša ga gagwe. Le ge Thellenyane a be a na le boikgogomošo, o bonala a be a na le seo a fišegelago go se fihlelela, e lego go rutega. Ka go ngwalela le go leletša borakgwebo ba maemo metato a kgopela dipasari tša go yo ithuta ka mošwamawatle, go laetša gore o be a na le **phišegelo** ya go ikhwetša e le yo mongwe wa batho ba maemo a godimo ka moso. Ka go realo go ka thwe ke **phišegelo** ye e mo dirilego gore a be le tikrii. Gape o be a na le **lehutšo** la gore ka letšatši le lengwe o tla tšwetša dithuto tša gagwe pele. Taba ye e tlišwa ke ge a botša Kekwele gore yena a ka se be morutiši wa praebete bophelo ka moka (letl. 90).

(iii) **Bothuši**

Ge Mojalefa (1997: 4) a hlaloša bothuši o re ke se sengwe le se sengwe seo se thušago mongangišwa (mongangiši) maikemišetšong a gagwe. Go tšwela pele o re go a kgonega gore bothuši bo lebane le senaganwa, selo goba motho. Ka go realo bothuši bo nepiša dilo tše tharo; eupša sengwalo se ka ba le se tee, tše pedi goba boraro bja tšona.

Ge e le **senaganwa**, Thellenyane o thušwa ke **lehumo** gotee le **maemo a batswadi** go phethagatša maikemišetšo a gagwe a go rata maemo a godimo. Ke **lehumo** la ka gabo leo le mo dirago gore a gane go šomela ditefo tša tlase. Ka go realo lehumo leo le mo thuša gore a se fefole seriti sa gagwe. Gape ge a botšwa gore a boele sekolong, o re a ka se re e le ngwana wa mohlalabaoki, a hlwa a boeletša matriki gararo. Seo se šupa gore maemo a batswadi ba gagwe le ona a mo thuša go ipea maemong a godimo.

Ge e le **selo**, Thellenyane o thušwa ke **tšhelete**. Ka lebaka la go ba le yona, o kgona go apara tša go tura gore a lebelele e le ngwana wa go tšwa lapeng la batho ba maemo. Gape o thušitšwe ke tšhelete yeo mmagwe a bego a mmeetše yona, go ya yunibesithi.

Batho ba ba thušago Thellenyane go phethagatša tebanyo ya gagwe ya go rata maemo ke **Mmathapelo, Retlabona, Kgobadi, Gaseselo, Mokopa le Moruti Thai**.

Mmathapelo o thušitše Thellenyane ka go mo hlohleletša gore a hlokomele bohlokwa bja thuto. O be a mmošša ka mehla gore a tlogele go ikogogomoša le go lebelela mahumo a ka lapeng, a ipetlele bokamoso. Ka go realo, mantšu ao a keletšo a mmagwe ke ona a mo dirilego gore a nagane go boela

sekolong, a tle a be motho wa maemo. Gape ke yena a go eletša Thellenyane gore a kgopele setifikeiti sa “age exemption” gore a kgone go ya yunibesithi. **Retlabona** o thušitše Thellenyane ka go mo nyakela matogwana le ge a ile a se amogela thušo yeo ka ge a be a nyatša ditefo tša ona. Le yena o be a fela a mo eletša ge a bona a hlahlatha gore a tlogele boikgantšho. Dikeletšo tšeo tša Retlabona le tšona go ka thwe di thušitše go betla Thellenyane gore a be le maemo a makaone. **Kgobadi** ke mogwera le mothekgi wa Thellenyane. Ge boTintela ba sola boikgogomošo bja Thellenyane, o be a ba kgala. Gape o be a fela a ba botša gore Thellenyane o tseba thuto ya Seisimane, go ngangišana, gotee le ya moopelo. Ka fao o be a thuša Thellenyane gore a se bewe maamong a fase, go tsebje ge a na le bokgoni le ge a ka hlwa a paletšwe ke matriki. **Gaseselo** o hotše Thellenyane ka go mo hlohletša gore a amoge Kekwele khwaere ka ge a šaetša. Ka fao o thušitše Thellenyane gore a retwe. **Mokopa le Moruti Thai** ba thušitše Thellenyane go fihlelela maikemišetšo a gagwe ka go mo kgopela go tla go ruta sekolong sa Nthušeng. Gape **Mokopa** o ile a thekga Thellenyane ge a amoga Kekwele khwaere.

(iv) **Boganetši**

Boganetši go ka thwe ke selo se sengwe le se sengwe seo se šitišago mongangiši goba mongangišwa go fihlelela maikemišetšo a gagwe. Mojalefa (1995: 7) o re selo seo se ka ba ka tsela ya senaganwa, selo goba motho.

Ge e le **senagwa**, Thellenyane o ganetšwa ke **botagwa**. O ile letšatšing la diphadišano, a tlelwa ke letšhogo la go tla go opediša dikhwaere tšeo a bego a di patagantše, gomme seo sa dira gore a gopole go yo tloša letšhogo leo ka bjala. O rile go nwa kudu, a otlela koloi ka lebelo leo le sa nyakegego, gomme ya mo roba leoto, a ba a bolaya ngwana wa sekolo. Ka fao go ka

thwe go rata bjala ga gagwe, ke gona go mo dirilego gore a palelwe ke go opediša dikhwaere, gore a bontšhe batho ba gabo bothakga bja gagwe. Gape botagwa bo mo dirile gore a hlole polao/lehu gomme seriti sa gagwe sa ya fase, ka ge batho ba ile ba nyatša seo a se dirilego gobane ka mehla mmolai ga a nyakege.

Selo seo se mo ganetšago go phethagatša tebanyo ya gagwe ke koloi. Ge nka be a se amoge Kgobadi koloi ya Tintela, yeo a ilego a bolaya ngwana le go gobala ka yona, nka be a ile a kgona go opediša bana bale ba gagwe. Le gona nka be a se a hlola polao. Ka fao ke koloi e išitšego seriti sa gagwe fase ka ge a hlotše lehu. **Batho** bao ba šitišago Thellenyane go tšwelela maikemišetšong a gagwe ke **Kotentsho, Kekwele le Lefehlo**.

Kotentsho o be a sa rate ge Thellenyane a ngwalela borakgwebo ba maemo, a ba kgopela mašeleng a go tšwetša dithuto pele. Ka go realo o be a le kgahlanong le go nyaka go rutega ga Thellenyane gore e be motho wa maemo. Gape o lwa kudu ge Thellenyane a amogile mosadi wa gagwe khwaere, mola Thellenyane a be a nyaka gore a tsebje ge e le sekgwari sa moopelo gore a hlompšhe. **Kekwele** le yena le ge a kile a ba mogwera wa Thellenyane mathomong, o ile gore a mo amoga khwaere, a mo hloya, a ba a mo swara ka pelo gore a se atlege diphadišanong. Ka fao o be a sa nyake ge Thellenyane a bontšha bothakga bja gagwe. **Lefehlo** le yena o ganetša tebanyo ya Thellenyane ka ge a be a ganana le ge Thellenyane a itlhokomela. O gana ge Thellenyane a phula ditsebe, a rwala mangina gape a hlokomela moriri wa gagwe. Ka tsela yeo Lefehlo o kgahlanong le maikemišetšo a Thellenyane a go lebelelega bjalo ka motho wa maemo.

(v) Bothušegi

Mojalefa (1995: 7) o hlaloša gore bothušegi bo lebane le mongangišwa goba mongangiši yoo mafelelong a atlegago.

Tebanyo ya Thellenyane e phethegile ka ge mafelelong a ile a fetoga mekgweng yela ya gagwe ya boikgogomošo, gomme a tšwetša dithuto tša gagwe pele, godimo ga fao ge a phethile dithuto tšeo, a fiwa maemo a go ba moukamedi wa tša mmimo ka Kgorong ya Thuto. Ka ntle le yena, go ka thwe go thušegile le setšhaba seo se bego se sa kgahlwe ke boitshwaro bja gagwe bjo bobe.

Kamano ya mongangiši (Thellenyane) le baanegwa ba bangwe e ahlaahlilwe, bjale go yo lekolwa ya mongangišwa (Tintela).

(b) Mongangišwa: Tintela

(i) Tebanyo

Tebanyo ya Tintela ke gore o rata ge Thellenyane a tlogela boikgogomošo, ka go nyatša maitshwaro a gagwe. Go laetša gore boitshwaro bjoo bja Thellenyane bo be bo mo tshwenya, gagolo boitshwaro bjo bo lebanego le go amoga Kekwele khwaere, o be a sa fetše go bolela ka bjona nako le nako ge a gahlane le bagwera. Ge a botša bagwera bao ba gagwe gore Thellenyane o be a šitwa o šoro ka sekolong, o be a nagana gore mohlomongwe Thellenyane o tla re go kwa dipolelo tšeo, a tlogela boikgogomošo.

(ii) **Bokgontšhi**

Go hloya boikgogomošo, ke gona go kgontšhago Tintela go fihlelela tebanyo ya gagwe ya go sokolla Thellenyane mekgweng ye mebe. Go bontšha gore o be a hloile boikgogomošo, o be a sa fetše go bolela ka ditiro tša bobogo tša Thellenyane. O re Thellenyane o kile a opediša khwaere ya sekolo e sa le morutwana, o re ge a reketšwe seaparo se sefsa, o ya posong gore le baoki ba sepetlele sa Rebabone ba mmone, gape o ile go fihle Nthušeng, a amoga Kekwele khwaere. Go ya ka Tintela, ditiro tšeo di boletšwego di laetša go ikgogomoša ga Thellenyane.

(iii) **Bothuši**

Ge e le senaganwa, go ka thwe Tintela o thušitšwe ke botagwa bja Thellenyane gore tebanyo ya gagwe e atlege. Thellenyane o ile go pataganya dikhwaere, ya re letšatšing la diphadišano, tša mo imela mo a go ba a gopola go nwa bjala gomme a feleletša a gobetše, a ba a bolaya ngwana wa sekolo ka koloi. Go gobala fao le go bolaya ngwana yo wa sekolo, ke gona go mo fetotšego maitshwaro. Ka go realo botagwa bja Thellenyane bo thušitše Tintela go fetola mekgwa ya gagwe.

Ge e le selo, Tintela o thušitšwe ke koloi. Thellenyane o ile go gobala ka koloi yeo, a thoma go ba motho wa go loka.

Batho bao ba thušitšego Tintela go sokolla Thellenyane ke **Kotentsho**, **Kekwele** le **Lefehlo**. Bagwera ba ba Tintela ba kgathile tema ya go swana go mo thuša go fetola boitshwaro bja Thellenyane. Dipolelo tša bona ge ba gahlane, di be di tloga di kwala gore le bona ba kgahlanong le boikgogomošo bjoo bja Thellenyane. **Kotentsho** o re ba tennwe ke Thellenyane kua

posong ka ge a sa tlele selo eupša bobono fela. Ka go realo Kotentsho o be a thekga seo Tintela a se bolelago mabapi le boitshwaro bja Thellenyane. **Kekwele** le yena o ile go amogwa khwaere, a thoma go hloya Thellenyane, a thekga Tintela. **Lefehlo** o be a nyatša boitshwaro bja Thellenyane; a re mošemanyana a ka hlwa a phula ditsebe, a rwala mangina. Ka gona le yena o be a thekga Tintela tabeng ya boikgogomošo bja Thellenyane.

(iv) Boganeši

Ge e le **senaganwa**, go ka thwe Tintela o ganetšwa ke **lehumo le maemo a godimo a batswadi** ba Thellenyane go phethagatša tebanyo ya gagwe. Thellenyane o be a ikgantšha ka mahumo a ka gabo mo a bego a bile a bona go se bohlokwa gore a ka hlwa a šoma matogwana ao a tlogo mo fa tefo ya tlase. Gape o be a gana go boela sekolong ka ge e le ngwana wa mooki, le gona e sego mooki fela, eupša mohlahlabaoki. Ka go realo, go huma le maemo a ka gabo ke tšona di ganetšago tebanyo ya Tintela ka ge di mo dira gore a ikgogomoše.

Selo seo se ganetšago tebanyo ya Tintela go tšwelela ke **tšhelete**. Ka tšhelete yeo (Thellenyane) a bego a e fiwa ke mmagwe, o be a kgona go ithekela diaparo tša go tura gomme go sepela e be e no ba go foša letheka ge a šetše a tšhephile. Ka fao go ka thwe ke tšhelete yeo e bego e mo dira gore a be le magetla.

Batho bao ba ganetšago Tintela go phethagatša maikemišetšo a gagwe ke **Kgobadi, Gaseselo, Mokopa, Moruti Thai, Retlabona le Mmathapelo**.

Kgobadi o be a le kgahlanong le maikemišetšo a Tintela ka ge a be a emelela Thellenyane ge Tintela a bolela ka boikgogomošo bja gagwe. O be a re ge

Tintela a bolela ka go palelwa ga Thellenyane ka sekolong, a botše bagwera bao gore le ge go le bjalo, Thellenyane o filwe ka mo dithutong tša Seisimane, ngangišano le moopelo. Ka fao mantšu ao a Kgobadi, a be a dira gore Thellenyane a ikgogomoše. **Gaseselo le Mokopa** ke bona ba go hlohleletša Thellenyane gore a amoge Kekwele khwaere. Ka fao le bona ba ganetša tebanyo ya Tintela go phethagala, gobane ka go dira bjalo ba be ba mo hlohleletša go dira ditiro tša boikgogomošo. **Moruti Thai** o ganetša Tintela go tšwelela tebanyong ya gagwe ka ge a be a gana ge boTintela ba sola boitshwaro bja Thellenyane. **Mmathapelo** o kgahlanong le maikemišetšo a Tintela ka ge a be a efa Thellenyane ditšhelete tšeo di bego di dira gore a ikgodiše ka ge a be a lemoga gore ga a hloke selo. **Retlabona** le yena o ganetša Tintela go atlega tebanyong ya gagwe ka ge a be a re ge mmagwe a kgala Thellenyane, a mo šokela, a re ba mo lese ka ge a sa swerwe ke “atolesente”. Ka gona o be a sa thuše Tintela go sokolla Thellenyane, ka ge a be a dira gore a nape a ekelele ka go lemoga gore o a emelelwa.

(v) **Bothušegi**

Tebanyo ya Tintela e atlegile ka ge Thelennyane a ile a re go gobala, a tlogela boikgantšho bjola bja gagwe gomme ya ba motho wa go loka.

Ge go be go ahlaahlwa kamano gare ga baanegwagolo le baanegwanyane, go lemogilwe gore bothuši bja mongangiši, ke **boganetši** bja mongangišwa, mola bothuši bja mongangišwa e le **boganetši** bja mongangiši.

Kakaretšo ya kamano gare ga baanegwagolo le baanegwanyane ba *Thellenyane*
Batlaboletla e a latela:

	Mongangiši: Thellenyane	Mongangišwa: Tintela
* Tebanyo	Go rata maemo	Go sokolla Thellenyane
* Bokgontšhi	- boikgogomošo - phišegelo - lehutšo	Go hloya boikgogomošo
* Bothuši	- lehumo - maemo a batswadi - tšhelete - Mmathapelo - Retlabona - Kgobadi - Gaseselo - Mokopa - Moruti Thai	- Botagwa - Koloji - Kotentsho - Kekwele - Lefehlo
* Boganetši	- Botagwa - Koloji - Kotentšho - Kekwele - Lefehlo	- lehumo - Maemo a batswadi - tšhelete - Kgobadi - Gaseselo - Mokopa - Moruti Thai - Mmathapelo - Retlabona
* Bothušegi	- Thellenyane - Batho	- Tintela - Bagwera

2.1.5 Kakaretšo

Kgaolong ye, go akareditšwe diteng tša terama ya *Thellenyane Batlabelela*. Morago ga fao, go hlalošitšwe dielemente tše nne tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Ge go hlalošwa dielemente tšeo, bohlokwa bja sererwa bo gateletšwe. Ke gore ke sererwa seo se tšweleditšego mehuta ye mebedi ya baanegwa, e lego baanegwagolo le baanegwanyane. Ka ntle le go ba fapantšha ka mokgwa woo, sererwa se laola kamano ya bongangiši le bongangišwa gare ga baanegwagolo. Kamano yeo e lego gare ga baanegwa ka moka, e laetšwa ka lenaneo le: tebanyo, bokgontšhi, bothuši, boganetši le bothušegi. Go tšwela pele go hlalošitšwe ditiragalo le ka moo di ka lemogegago ka gona. Go boletšwe gape le ka nako gotee le felo. Go ruma kgaolo ye, go ahlaahlilwe baanegwa ba *Thellenyane Batlabelela*, le ka fao ba amanago ka gona.

3. KGAOLO YA BORARO

3.1 DITENG II

3.1.1 Matseno

Kgaolo ye, e yo tsinkela dielemente tše tharo tše di šetšego tša diteng, e lego ditiragalo, nako le felo.

3.1.2 Ditiragalo

Ge go yo nyakišišwa ditiragalo tša diteng, sererwa se swanetše go hlokomelwa pele, ka ge e le sona se laolago ditiragalo tše. Go tloga moo, go tlo bolelwa ka magoro ao a akaretšago ditiragalo gotee le dikokwane tše di lemošago motho tiragalo ye nngwe le ye nngwe.

Ge go lekodišišwa sererwa sa *Thellenyane Batlabolela* seo e lego: **Mathata ke sehlare sa boikgogomošo**, go lemogwa gore go na le magoro a mararo a ditiragalo, e lego:

- (a) **Legoro la ditiragalo la mathomo**
Thellenyane o a ikgogomoša.
- (b) **Legoro la ditiragalo la gare**
Thellenyane o wela mathateng.
- (c) **Legoro la ditiragalo la mafelelo**
Thellenyane o a sokologa

Go tla re pele gwa lebelelwa ka boripana tšeo magoro ao a lebanego le tšona, le ka fao sererwa se laolago magoro ao.

(a) Legoro la ditiragalo la mathomo

Go ya ka sererwa, legoro le le swanetše go ba le baanegwa ba babedi. Ke wa go ikgogomoša le wa go ganetša boikgogomošo. Mongangiši le mongangišwa.

*** Thellenyane o a ikgogomoša**

Go tloga mathomong a tiragatšo ye, Thellenyane o tšweletšwa e le lesogana la go gana dikeletšo. O gana ge mmagwe a re a boele sekolong. Ka lebaka la boikgogomošo, o re o tšhaba go segwa ke bagwera ba gagwe bao le bona ba makatšwago ke boitshwaro bja gagwe. Boikgogomošo bo golela pele ge a galala ditefo tša mešomo yeo Retlabona a mo nyakelago yona. Gape ge a tlo kgopelwa gore a tle a rute sekolong sa Nthušeng, o thoma a gana, fela mafelelong o a dumela. Ge a fiha moo sekolong, o amoga Morutišigadi Kekwele khwaere. Moo ke mo go lemogwago gore boikgogomošo bja gagwe bo hlakane le lenyatšo. Taba yeo ke yona ya go dira gore bagwera ba gagwe ba nape ba nyatše boitshwaro bja gagwe.

(b) Legoro la ditiragalo la gare

Go ya ka sererwa, legoro le le re mongangiši o swanetše go wela mathateng.

*** Thellenyane o wela mathateng**

Thellenyane o ile letsatšing la diphadišano, a kwa a duma go tšea mahlo a tšhipa, a napa a leba Pulapula Barlounge. O ile go fihla moo, bjala bja mo tsefela moo a go fela a bo gampela le ge Gaseselo a be a leka go mo kgala. Ba ile ba sa iketlile, gwa fihla Kgobadi yo a bego a tlo begela Thellenyane gore bana ba eme ka yena sefaleng ka holong. Gona fao Thellenyane a napa a amoga Kgobadi dinotlelo tša koloi ya Tintela, gomme a wela tsela. Ge a tloga moo, o ile a fofiša koloi yeo moo a gore ge a tsena ka kgothwana ya sekolo, a bjatlaganya ngwana wa sekolo le leboto, gomme yena a gobala. O ile a išwa bookelong, moo a go ripša leoto.

(c) Legoro la ditiragalo la mafelelo

*** Thellenyane o a sokologa**

Ka morago ga kotsi yeo e wetšego Thellenyane letsatšing la diphadišano tša meopelo, Thellenyane a napa a fetoga motho yo mofsa, gape wa menagano ye mefsa. O ile a nyala mosadi, e lego mooki Lerato, morago ga fao a ba a boela sekolong a phetha dithuto tša BMus. Taba ye botse ya ba gore le bagwera bale ba gagwe, bao ba bego ba mo hloile ka lebaka la boikgogomošo bja gagwe, ba ile ba boelana le yena, gwa kgopelanwa ditshwarelo.

Magoro a mararo ao, a laolwa ke sererwa. Gape a na le ditiragalo tšeo di a bopilego. Fela pele ga ge ditiragalo tše di ka lebantšhwa le ona, go tlo hlokomelwa dikokwane tšeo ditiragalo tšeo di lemogwago ka tšona. Dikokwane tšeo ke sererwa le phetogo ya dielemente (baanegwa, nako le felo). Ka ge go šetše go hlalošitše ka fao sererwa se lemošago ditiragalokgolo, kokwane yeo e tlogo lekolwa kudu mo, ke yeo ya phetogo ya dielemente. Ge go bolelwa ka phetogo ya dielemente, go šupša gore ge

baanegwa, nako le felo di fetoga, ditiragalo tšeo di bego di diragatšwa, le tšona di a fetoga.

Mohlala mabapi le phetogo ya **baanegwa** šo:

Retlabona o boledišana le mmagwe (Mmathapelo) mabapi le boitshwaro bja go se kgahliše bja Thellenyane. Ba ile ba sa bolela, gwa tsena **Thellenyane**, ba napa ba tlogela tšela ba bego ba di bolela, ba theeletša Thellenyane ge a laodiša tša mesepele ya gagwe ya mosegare ge a be a ile go nyaka matogwana. (matl.10-14)

Ge go lekodišišwa temana ye ya ka godimo, go lemogwa gore tiragalo ya ge **Retlabona** a na le **Mmathapelo** e fetoga ge go tsena **Thellenyane**.

Mabapi le phetogo ya **nako le felo**, mohlala šo:

Mantšiboa (nako) ka **phapošing ya go robala** (felo), go tsena Mmathapelo, o boledišana le morwagwe Thellenyane (letl.1)

le

Mosegare (nako) **mokgotheng** (felo), go tšwelela Kotentsho, o gahlana le Kgobadi a na le Tintela (letl. 5).

Mo ditemaneng tša ka godimo, go lemogwa gore nako le felo tšeo Mmathapelo a boledišanago le morwagwe mabapi le go boela sekolong ka tšona (**mantšiboa** le ka **phapošing ya go robala**), ga se tšeo bagwera ba Thellenyane ba bolelago ka ga boikgogomošo bja gagwe ka tšona (**mosegare** le **mokgotheng**). Ka fao go fetoga ga ditikologo tšeo, go dira gore le

ditiragalo di se swane. Gape ge sererwa se ka tlogela ditiragalo tše dingwe gore go be sekgoba sa nako gare ga ditiragalo tše di kgethilwego, go lemogwa mo tiragalo ye nngwe e felelago le mo ye nngwe e thomago gona.

Mohlala: Ge Thellenyane a išwa bookelong, koloi ya ambulantshe ga e tšweletšwe. Go tloga fao ge a le bookelong, tša kalafo ya gagwe, ge a išwa ka theatereng, bjalobjalo, mongwadi ga a di bontšhe, eupša o bolela tiragalo ya ge a ripilwe leoto.

Bjale go yo lekolwa ditiragalo tšeo di bopago legoro la mathomo, la gare le la mafelelo. Nepo ya nyakišišo ye, ke go tsoola mehlala fela ka gobane ge go ka fiwa mehlala ka moka, gona nyakišišo ye e tlo gola kudu.

(a) Ditiragalo tša legoro la mathomo

*** Thellenyane o a ikgogomoša**

- Mmathapelo o bolela le Thellenyane mabapi le go boela sekolong.
- Bagwera ba Thellenyane ba bolela ka ga go se boele sekolong ga Thellenyane.
- Retlabona o bolela le Mmathapelo mabapi le boitshwaro bja go se loke bja Thellenyane.
- Retlabona o nyakela Thellenyane matogwana.
- Thellenyane o galala ditefo tša matogwana ao.
- Bagwera ba Thellenyane ba gahlane ga Kotentsho, go bolelwa ka dipoelo tša boTintela tša STD.
- Mokopa le Moruti Thai ba tšile go kgopela Thellenyane gore a tle a thuše ka sekolong sa Nthušeng. Thellenyane o thomile a gana, mafelelong a dumela.

- Sekolong sa Nthušeng, go itokišetšwa diphadišano tša meopelo
- Thellenyane o amoga Morutišigadi Kekwele khwaere.
- Lapeng la Kotentsho - Kotentsho le mosadi (Kekwele) ba befetšwe ge Thellenyane a amogile Kekwele khwaere. Bagwera le bona ba sola taba yeo ya go dirwa ke Thellenyane.

(b) Ditiragalo tša legoro la gare

*** Thellenyane o wela mathateng**

- Lapeng la Batlabolela, go bolelwa ka diphadišano tša moopelo tšeo di lego kgauswi.
- Gaseselo o botša Thellenyane ka ga toro yeo a letšego a e lora.
- Ke letšatši la diphadišano, Thellenyane o bolela a nnoši. O duma ge a ka thopa sefoka.
- Thellenyane le Gaseselo ba ya Pulapula Barlounge.
- Ge ba fihla lefelong la bjala, Thellenyane o nwa kudu.
- Kgobadi o begela Thellenyane gore bana ba mo emetše ka holong.
- Thellenyane o amoga Kgobadi koloi ya Tintela.
- Thellenyane o bolaya ngwana wa sekolo ka koloi gomme yena o gobala leoto.
- Thellenyane o išwa bookelong.
- Ba lapa la boThellenyane le boMokopa ba tla bookelong.
- Mokopa le Moruti Thai ba laodišetša mooki Lerato ka fao kotsi e hlagilego ka gona.

(c) Ditiragalo tše legoro la mafelelo

*** Thellenyane o a sokologa**

- Lefehlo, Kgobadi le Gaseselo ba etela Thellenyane bookelong.

- Polelo ya Thellenyane (letl. 65) e laetša boitsholo, tebogo le boikokobetšo.
- Thellenyane o boela mošomong.
- Thellenyane o a sokologa, morago ga go kwa mantšu a khomotšo a boMokopa.
- Mmathapelo o utollela bana ba gagwe ka ga diinšorentshe le gore o nyaka Thellenyane a nyala.
- Ba ga Batlabolela ba lefa molato wa kolozi ya Tintela.
- Thellenyane o kgopela Tintela tshwarelo.
- Thellenyane o loša Lerato - ba kwana ka dipolelo.
- Mokopa o balela barutiši lengwalo la go tšwa go ba Kgoro ya Thuto, mabapi le go kaonafatša dithuto tša bona.
- Thellenyane o kgopelelwa mosadi.
- Thellenyane o kgopela setifikeiti sa 'age exemption' gore a kgone go ya yunibesithi.
- Mokopa o belaela ge Moruti Thai a mo tlogetše ge ba yo kgopelela Thellenyane mosadi.
- Thellenyane o laela Mokopa gore ngwaga wo o latelago o ya Yunibesithing ya Andronicus.
- Bagwera ba Thellenyane ba thoma go lemoga tshokologo ya Thellenyane.
- Mmathapelo o a hlokofala.
- Thellenyane o dira moletlo wa kgoparara wa ge a phetile dithuto.
- BoTintela ba swarelana le Thellenyane.

Go boletšwe gore sererwa se lemoša motho ditiragalokgolo ebile se hlaola magoro a tšona, eupša ka ntle le mešomo yeo e šetšego e boletšwe ya sererwa, go sa na le mošomo wo mongwe wa sona, e lego go **latelantšha** ditiragalo tša magoro, go tloga ka legoro la mathomo, go fihla ka la mafelelo.

Go fa mohlala, ditiragalo tša legoro la go sokologa ga Thellenyane (legoro la mafelelo), di ka se bewe pele ga tša legoro la gare (Thellenyane o wela mathateng), goba tša tla pele ga tša legoro la mathomo (Thellenyane o a ikgogomoša). Ka fao go ya ka sererwa, go swanetše go be **bošaedi, kotlo, morago go be tshokologo, e sego kotlo, bošaedi, tshokologo, goba tshokologo, kotlo, bošaedi, bjalobjalo.**

Ditiragalo tše bjalo ka magoro ao a ditiragalo, le tšona di laolwa ke dielemente tša nako le felo. Ke gore ge nako goba felo e fetoga, tiragalo le yona e a fetoga.

3.1.3 Tikologo

Kgopolo ye tikologo, go hlalošitšwe gore e na le dikarolwana tšeo di e bopago, e lego nako le felo. Ka ge dikgopolo tšeo tše pedi le tšona di šetše di hlalošitšwe, bjale di tla ahlaahlwa ge di lebane le *Thellenyane Batlabelela*.

3.1.3.1 Nako

Nako e arotšwe ka mehuta ye meraro e lego: **nako ya ditiragalo, nako ya histori le nako ye e itšego.** Mehuta yeo ye meraro bjale e tla lekolwa mo go *Thellenyane Batlabelela*.

(a) Nako ya ditiragalo

Ye ke nako yeo e sa akanywego. Ke yeo mongwadi a e bolelago thwii. Go yo tsopolwa mehlala e se kae ya mohuta wo wa nako:

- Le ge e ka ba nna le Tintela, o re feta ka nywaga ye meraro goba ye mene, ke kgale re gwerane. (letl. 7)

- Ka ge a feditše beke tše pedi a le mo go wena, o reng ka molomo wa go ja bogobe? (letl. 11)
- R227, 38! Ka kgwedi? ga ke kgolwe, ke nonwane. (letl. 13)
- Le tsebeng gore go šetše beke fela. (letl. 18)
- E šetše e le ngwaga wa boraro Thellenyane a le yunibesithing (letl. 107)
- Magagešo, mengwaga ye mebedi ya go feta, re be re kgobokane fa re inamišitše difahlego. (letl. 110)

Mehlala ye e filwego ya dinako, go tsebja mo (dinako tše) di thomago le mo di felelago gona. Go fa mohlala, ge Thellenyane a galala mogolo wo bengmošomo ba akanyago go mo fa wona ka kgwedi, o šetše a tseba gore kgwedi e thoma kae, ya felela letšatšing lefe, le gore e bopša ke matšatši a makae. Ka fao o galala moputso woo a šetše a etše nako yeo a tlogo o šomela ka yona. Gape ge Kekwele a botša Kgobadi le Tintela gore ba lemoge gore go šetše beke fela gore ba ye mošomong, le bona ba lemoga gabotse gore o šupa gore go šetše matšatši a a šupago, le gore beke yeo e thoma ka letšatši lefe, ya felela ka lefe.

*** Kelo ya nako ya ditiragalo tša *Thellenyane Batlabolela***

Ditiragalo tša tiragatšo ye di thomile mantšiboa, moo go ka akanywago gore e be e ka no ba ka iri ya lesome go ya le ka moo Thellenyane a makalago ge mmagwe a mo tsošitše bošegong bjo bokaalo. (letl. 2). Nako yeo ba e tšerego ge ba boledišana, e ka eleletšwa go ba diiri tše pedi. Taba ya go gana go boela sekolong ga Thellenyane, go ka akanywa gore go tšere lebaka la kgwedi ka moka gobane mmagwe o ile go katana le yena dibeke tše pedi, a ya a fetša gape dibeke tše pedi a le ga kgaetšediagwe Retlabona, e le ge a nyakana le matogwana. Kgweding yeo e latelago, ya Feberware, a kgopelwa

go tla go ruta sekolong sa Nthušeng. Seo se lemoša mmadi gore kgwedi yeo Thellenyane a bego a gana go ya sekolong ka yona, e be e le ya Janawari, ge ngwaga wa dithuto o thoma. Ge a fihla Nthušeng, o hweditše go itokišetšwa diphadišano tša meopelo, mo go ka akanywago gore go tšere lebaka la kgwedi gore letšatši la diphadišano le fihle. Kgweding ya boraro, letšatši la diphadišano la fihla. Thellenyane o ile a ya Pulapula Barlounge mo go eleletšwago gore a ka no ba a tšere diiri tše tharo (go tloga ka iri ya bošupa go fihla ka ya lesome) ge a tlo bitšwa ke Kgobadi. Ge a fihla kgothwaneng ya sekolo, a gata ngwana wa sekolo ka koloi, a ba a hlokofala, mola yena a ile a gobala leoto; gomme a išwa bookelong. Nako yeo Thellenyane a e tšerego ge a le bookelong, e ka ba dikgwedi tše tharo go ya le ka moo a bego a gobetše ka gona. Kgweding yeo go akanywago gore e ka ba ya Julae, Thellenyane a boela mošomong. Go tloga moo, go fetile lebaka leo e ka bago kgwedi pele Thellenyane a boledišana le Lerato ka tša lenyalo. Morago ga moo barutiši ba ile ba balelwa lengwalo go tšwa go ba Kgoro ya Thuto, gomme fao go akanywa gore e be e le ka kgwedi ya senyane. Kgweding ya lesometee, Thellenyane a kgopelelwa mosadi. Kgweding ye e latelago, a laela sekolong sa Nthušeng ka ge a be a gopotše go ya yunibesithing ngwageng wo o latelago. Ka fao go tloga bošegong bjola Thellenyane a boledišana le mmagwe go fihla ge a laela Mna Mokopa, go tšere lebaka la ngwaga. Ngwageng wo o latelago Thellenyane a ya Yunibesithing ya Andronicus. Erile ngwageng wa boraro ge a le moo sekolong, mmagwe a hlokofala. Morago ga poloko, a boela sekolong mo a go fetša ngwaga wo mongwe gape ka ge tikrii yeo ya gagwe e be e tšea mengwaga ye mene. Ngwageng wo o latelago, kgweding yeo go gopolwago gore e ka ba ya bone, a dira moletlo wa go leboga ge a feditše dithuto.

Ka go realo, tiragatšo ye go akanywa gore e tšere lebaka la mengwaga ye mehlano le seripa.

(b) Nako ya histori

Tiragatšo ye e lebane le nako ya sebjalebjae. Kgonthe ya taba ye e tiišwa ke mehlala ye: Motseng wa Mmabane go foka moya wa thuto ya ka sekolong, e sego ya ka thabeng bjalo ka mehleng ya bogologolo. Batho ba phenkgišana ebile ba ikgantšha ka thuto. Ke ka fao Thellenyane a ilego a ba a phegelela go tšwetša dithuto tša gagwe pele. Mešomo le yona ke ya sebjalebjae bjalo ka: boruti, booki, borutiši, boletadikgoro, bjalobjalo. Meago ke ya selehono, ya mabaibai, moo ntlo e rego e le e tee, ya kgaolwa ka diphapoši go ya ka mešomo ya tšona, bjalo ka: phapoši ya go robala, ya go dula, ya go apeela, bjalobjalo. Lehumo ke la mehleng yeno, la ditšhelete le dithoto tša go swana le dikoloi, e sego la sekgale, la leruo. Mabapi le se Puleng o re:

Kgobadi: Bonang! Thellenyane ka gabo ba a khora, ntlo yabo ke ya sebjalebjae, e sego ya go etša tša borena. Difatanaga ke motlalo - kombi, bene, Honda Prelude le Mercedes Benz.
(letl. 8)

Kabelano ya mahumo e dirwa ka go itlama ka mangwalo go bagolo ba dipanka. Tšhelete e lotwa pankeng, mola ditefo tša tšhelete ye ntši di dirwa ka ditšheke, gape go bolelwa ka diinšorensense, tšeo kgale di bego di se gona. Poloko ke ya selehono, moo mohu a bewago ka lepokisi pepeneneng, a pakwa mediro ya gagwe, mola kgale a be a bolokwa ka mokgopa le gona sephiring.

Ka boripana, go ka thwe *Thellenyane Batlabolela* e theilwe godimo ga nako ya selehono, ya tlabologo, moo batho ba ntshe le bona ba tibago ka mošito o tee le yona.

(c) **Nako ye e itšego**

Ye ke nako yeo e akanywago. Mongwadi a ka e akanya, goba a se e bolele le gatee, gomme mmadi a no ikakanyetša yona. Go tlo tsopolwa fela mehlala e se mekae ya mohuta wo wa nako:

- **Mantšiboa** ka phapošing ya go robala. Go tsena Mmathapelo, o boledišana le morwagwe, Thellenyane (letl. 1)
- Aowa hle, mma, le nkiša kae bošego bjo bokaaka? (letl. 1)
- **Mosegare** mokgotheng. Go tšwelela Kotentsho, o gahlana le Kgobadi a na le Tintela (letl. 5)
- Ga le nkwešiše. Nna ke ra go re: **Išago**, le tla be le phethile dithuto tša lena tša borutiši (letl. 5)
- **Lehono** o mpontšhitše gore o motho wa mohuta mang, Kgobadi (letl. 8)
- Ee, **lenyaga** di tšwele ka pele. (letl. 15)
- **Mesong**, Recreation Centre. Ke Mokibelo wa diphadišano tša meopelo. (letl. 41)

Mehlala ka moka ya dinako tše di boletšwego ka godimo, ga go tsebje gore di thoma neng le gore di felela neng. Go fa mohlala, ge Thellenyane a makala bošego bjo mmagwe a mo tsošitšego ka bjona, ga go hlathwe gabotse gore o kgotsa e le ge a tsošitšwe ka efe nako; mola Lefehlo le yena ge a re lenyaga dipelo tša boTintela di tšwele ka pele, go sa tsebje gore o ra ge di tšwele neng, gona kgwedding efe? Le ge go le bjalo, dinako tšeo di bohlokwa

ka ge di bontšha phetogo ya ditiragalo gobane ge tiragalo ye e itšego e direga lehono, ka moswane go tšwelela ye nngwe, mola maabane le gona go bile le ye nngwe. Ka fao tiragalo ye nngwe le ye nngwe e direga ka nako ya yona.

3.1.3.2 Felo

Felo ke fao baanegwa ba diragatšago ditiragalo gona. Go na le mehuta ye mebedi ya mafelo, e lego mafelo ao a ka bonwago ka mahlo le ao a ka naganwago fela.

*** Mafelo ao a ka bonwago**

Mehlala ya mafelo ao a ka bonwago ke ye:

- **Lekheišeneng la Molapomotle, mantšiboa ka khwitšhing ga Retlabona.** (letl. 10)
- **Le fiša tšhiritšhiri. Ba dutše mathuding ga Kotentsho** (letl. 15)
- **Mmabane ga boThellenyane e le Mokibelo ka morago ga dijo tša letena.** (letl. 33)
- **Mesong Recreation Centre.** Ke Mokibelo wa diphadišano tša meopelo. (letl. 41)
- Ke šišinya gore re ye mola **Pulapula Barlounge** re itlhabege ka nnitswana ya ‘whisky’ (letl. 44)
- **Bookelong** bja Rebabone mantšiboa. Go tsena Mmathapelo le Retlabona. (letl. 46)

Ge go lekodišišwa mafelo ka moka ao a filwego, go tlo lemogwa gore ke mafelo ao motho a ka a bonago ka mahlo, ebilego a ka kgonago go fihla go ona ge a gopotše go dira bjalo. Go fa mohlala, ge Puleng a bolela ka mafelo a go swana le **Lekheišeneng, Mmabane, Bookelong, bjalobjalo, go tsebja**

gabotse gore o bolela ka mafelo ao motho a ka a bonago ka mahlo a nama, a ebilego a ka etelwa.

Bjalo ka elemente ya nako, felo le yona e laola phetogo ya ditiragalo. **Mohlala:** ge Mmathapelo a boledišana le morwagwe mabapi le go boela sekolong, ba be ba le ka phapošing ya go robala; fela ge boMokopa ba tlo kgopela Thellenyane go tla go ruta sekolong sa Nthušeng, ba bonwa ba le ka phapošing ya go dula. Ka go realo, go lemogwa gore ge lefelo le fetoga, tiragalo le yona e a fetoga.

*** Mafelo ao a naganwago**

A ke mafelo ao motho a ka se a bonego ka mahlo a nama, eupša a monagano. Mabapi le mohuta wo wa felo, mehlala še:

- O bolela seo se lego mogopolong wa ka (letl. 53)
- Ka kwa lentšu le etšwa legodimong le re:
- Ngwala o re: Ba lehlogonolo ke bahu bao ba hwilego ba le Moreneng go tloga bjale. (letl. 108) ... O ka re nka phurolla diphego, ka yo dula kua pelo e nthomago ntshe ... (letl. 111)

Mafelo ao a boletšwego mo godimo, ke ao motho a ikagelago diswantšho tša ona ge a bolelwa. Go fa mohlala, ge go bolelwa ka legodimong, ga go yo a tsebago gore ke lefelo le lebjang; yo mongwe le yo mongwe o no ipopela seswantšho sa lona go ya le ka fao le laodišwago ka gona. Gape ge Gaseselo a bolela ka lefelo leo a rongwago ke pelo ya gagwe go lona, gona fao mmadi ga a tsebe gore o ra lefelong la mohuta mang, gona leo le lego kae? Ka ge go tseba yena ka noši gore o šupa kae.

Go ka rungwa ka go re, tikologo e akaretša makalana a mabedi, e lego nako le felo. Nako e šupa nako yeo ditiragalo di diregago ka yona, mola felo e le fao ditiragalo di phethagatšwago gona. Nako le felo di laola ditiragalo, mola tšona (nako le felo), di laolwa ke sererwa.

3.1.4 Kakaretšo

Mo go hlalošitšwe ka mo sererwa se hlaolago magoro a ditiragalo. Gape go gateletšwe gore magoro ao, a na le magorwana gotee le diphapantšho tšeo le lengwe le le lengwe la magoro ao a ditiragalo, le ka lemogwago ka tšona. Mehuta ya nako le yona e lekotšwe, gomme go lemogilwe gore *Thellenyane Batlabolela* e lebane gape le nako ya sebjalebja. Malebana le felo, go hlalošitšwe mehuta ye mebedi, e lego mafelo ao a ka bonwago ka mahlo, le ao a ka naganwago fela.

4. KGAOLO YA BONE

4.1 THULAGANYO

4.1.1 Tshepedišo

Kgaolo ye e malebana le letlalo la thulaganyo. Thulaganyo e yo arolwa ka dikarolo tše nne, e lego:

- * Thulaganyo I
- * Thulaganyo II
- * Thulaganyo III
- * Thulaganyo IV

Thulaganyo I e lebane le kgaolo ya bone, thulaganyo II e lebane le kgaolo ya bohloko, thulaganyo III e lebane le kgaolo ya boselela, mola thulaganyo IV yona e lebane le kgaolo ya bošupa.

4.1.2 Matseno

Mo go thulaganyo I, go yo hlalošwa dikgopolo tše di latelago:

- Moko wa ditaba
- Moakanyetšo
- Thaetlele
- Dikokwane tša thulaganyo

4.1.3 Moko wa ditaba

Moko wa ditaba ke tebanyo ya mongwadi mabapi le seo a ratago go se ruta babadi ba sengwalo sa gagwe. Le ge moko wa ditaba o šetše o hlalošitšwe

kgaolong ya mathomo, seo se dirago gore go boletwe gape ka wona mo, ke gore go sa na le se sengwe se bohlokwa seo se swanetšego go hlokomelwa mabapi le wona, e lego pharologanyo magareng ga wona le sererwa.

Groenewald (1993: 14) o laetša phapano gare ga moko wa ditaba le sererwa ka tsela ye:

Moko wa ditaba

* Moko wa ditaba o lebane le letlalo la thulaganyo

* Moko wa ditaba o tlemaganya dithekniki gore di lebane

* Moko wa ditaba ke tabakgolo (molaetša) yeo e lego kokwane yeo e laolago thulaganyo ya ditaba gore e be sengwalo.

Sererwa

* Sererwa se lebane le letlalo la diteng

* Sererwa se tlemaganya ditaba tša diteng gore di be kgopana

* Sererwa ke kakaretšo ya mafelelofelelo ya ditaba tša diteng.

Phapano gare ga moko wa ditaba le sererwa, Groenewald (1993: 16) le Mojalefa (1995: 18) ba e swantšha le phapano yeo e bago gona gare ga **diteng le thulaganyo**. Ge ba tšwela pele ba re mohola wa phapano ye ke go godiša **maatlakgogedi**, ao Groenewald gona letlakaleng leo la lesometshela a a hlalošago ka go re:

... Ke phišegelo yeo e gapeletšago mmadi gore a tšwele pele ka go bala, ka gobane a nyaka go tseba molaetša wa mongwadi.

Maatlakgogedi a, a na le mahlakore a mabedi ao e lego, la go tseba le la go se tsebe. Lehlakore la go tseba le lebane le sererwa le diteng tša sengwalo tšeo mmadi a di tsebago; mola la go se tsebe le lebane le moko wa ditaba le thulaganyo tšeo mmadi a sa di tsebego.

Go ka rungwa ka gore phapano gare ga moko wa ditaba le sererwa e bohlokwahlokwa ka ge bobedi bja tšona di sa swane, gobane le ge dingwalo di ka swana ka diteng, fela di tlo fapana ka moko wa ditaba.

4.1.4 Moakanyetšo

Mojalefa (1994: 63) o hlaloša moakanyetšo gore ke ‘motheo goba freime’ yeo go ka thwego kanegelo e bopilwe godimo ga yona. Ge a tšwela pele o re moakanyetšo ke morero goba lenaneo la patrone ya motheo wa kanegelo. Morero woo ke lenaneo la dikokwane tše bohlokwa tša go laola thulaganyo ya sengwalo gore go tle go bonagale moko wa ditaba, ke gore morero wo (wa sengwalo se sengwe le se sengwe) o tšweletša tebanyo (moko) ya mongwadi. Mošomo wa moakanyetšo ke gore o laola mohuta wa sengwalo, ke gore o thuša go lemoša gore sengwalo se wela mohuteng ofe. Ka fao ge go thwe sengwalo ke sa boitshwaro, masetlapelo goba botseka, bjalobjalo, se tla be se hlophilwe go ya ka lenaneo la mohuta wo wa sengwalwa.

Go na le phapano gare ga moko wa ditaba le moakanyetšo, yeo Mojalefa (1995: 12) a e bontšhago ka go re:

Moko wa ditaba o lebane le tebanyo ya mongwadi, mola moakanyetšo o lebane le thulaganyo ya sengwalo.

Ge a tšwela pele gona letlakaleng leo la lesomepedi, Mojalefa o re moakanyetšo woo o na le dikokwane tša thulaganyo ye e itšego, gomme kokwane ye nngwe le ye nngwe e lebane le mahlakore a mabedi, ao go kgethilwego le tee. Mahlakore ao a lebane le moanegwathwadi (molwantšhwa) yoo babadi ba itswalanyago le yena. Ka fao dikokwane tša moakanyetšo di re molwantšhwa ke:

- (a) Motho wa maemo goba wa ka mehla.
- (b) Motho wa bofokodi goba wa go hloka bofokodi.
- (c) Motho wa go kokobetšwa goba wa go se kokobetšwe.
- (d) Motho wa go amogelwa goba wa go se amogelwe.

Mo go tlo lemogwa gore ka ntle le go laola mohuta wa sengwalo, moakanyetšo o bile o laola semelo sa moanegwa (thwadi), ka ge ka wona go kgonwa go tseba gore ke motho wa mohuta mang. Ka fao ka mehla ge go sekasekwa semelo sa moanegwa ofe kapa ofe, go swanetše go lekolwa moakanyetšo wa sengwalo seo, go sego bjalo go tlo ba bothata go tsupolla dintlha ka moka tšeo di bopago semelo sa moanegwa yoo.

Dikgopolo tše pedi tše e lego moko wa ditaba le moakanyetšo, di tla hlokomelwa gape kua pele ge bjale di lebanywa le *Thellenyane Batlabolela*. Go tloga fa go yo lekolwa kgopolo ye **thaetlele**.

4.1.5 Thaetlele

The *Oxford English Dictionary* (1989: 155) e hlaloša thaetlele ka go re ke:

The name of a book, a poem or other (written) composition, an inscription at the beginning of a book,

describing or indicating its subject, contents, or nature and usually also giving the name of the author, compiler, or editor, the name of the publisher, and the place and date of publication.

Mo go gatelelwa gore thaetlele ke leina la puku, sereto goba sengwalo sefe kapa sefe. Ge a tliša seo se hlalošwago ke *Oxford English Dictionary*, John Fisher (Wilsmore, 1987: 403) go tšwa taodišwaneng ya gagwe ya go bitšwa **Entitling** o re:

Attending to titles, even subtitles, is in some instances absolutely essential to understanding, evaluating, and interpreting.

Se se šupa gore thaetlele ya puku e bohlokwa ka ge e na le khuetšo godimo ga sengwalo, gape seo se nyakegago mabapi le thaetlele, ke kwešišo ya yona. Bjale go yo tsinkelwa bohlokwa bja thaetlele.

***Bohlokwa bja thaetlele**

Wilsmore (1987: 402-8) go tšwa mo ditaodišwaneng tša go bitšwa **The role of titles**, ge a rulaganya maikemišetšo a gagwe ka ga kgonagalo ya mehola ye mengwe yeo thaetlele e ka bago le yona o re:

My concern will be to show that we can identify a work of art, by virtue of its having had a particular history, with an origin which suffices both to identify and individuate it. Although this paper will focus on literary works, it shall be implied that the act of entitling the

artwork is generally a normal constituent part of its identifying history of production.

Tabeng yeo, Lekganyane (1997: 57) o mo tlatša ka go re sengwalo se swanetše go laolwa ke maikemišetšo a mongwadi ka go bea goba go fa sengwalo seo leina. Ke ka lebaka leo go tlogo kgona go lemogwa bohlokwa bja thaetlele. Go tšwela pele o re dithaetlele ka moka tša sengwalo sefe goba sefe, di bohlokwa kudu ka lebaka la gore ke seripa sa sengwalo. Go gatelela seo se bolelwago ke Lekganyane, Wilsmore (1987: 404) o re maikemišetšo a mongwadi a swanetše go nepa tlhalošo ya sengwalo. Ke ka fao a rego:

But the role of titles cannot be understood without considering such intensions. To suppose otherwise would be absurd. We cannot read titles simply as parts of texts, since they belong both in and outside the literary work. We read literary works as entitled, and we refer to them, as written, by their titles. This duality is essential to the part they play between creator, work, and reader.

Go tšwela pele, Wilsmore (1987: 405) o swantšha thaetlele le leinakgwebo (“trademark”). O tšweletša kgopolo yeo ya gagwe ka go re:

The way in which titles are used artistically is illuminated by comparing them with common law trademark.

Mojalefa (1995: 92) o gatelela gore leinakgwebo setšweletšweng, le thaetlele sengwalong, bobedi di bontšha tlhago goba setšo seo se swanetšego go šupša gore se tsebjje. Ke ka fao setšweletšwa le sona sengwalo, di swanetšego go fiwa leinakgwebo goba thaetlele. Ge a tšwela pele o re modu wa

leinakgwebo ke motšweletši, ka lebaka la gore modu wa thaetlele wona e le mongwadi ka nama. Ke gona ka lebaka leo ka molao, leinakgwebo (goba thaetlele) le se la swanela go dirišwa ke mang goba mang, ge e se beng ba lona fela. ke ka fao Wilsmore (1987: 406) a rego:

The law forbids others to use the trademark; otherwise customers might be misled into believing that their goods come from the same origin as the original, and are therefore of equal taste and distinction.

Ka go realo, tshwantšho yeo ya thaetlele le leinakgwebo, e gatelela bohlokwa bja thaetlele sengwalong. Go ka rungwa ka gore thaetlele e tswalana kudu le sengwalo; gomme Wilsmore (1987: 407) o tiiša taba yeo ka go re:

... titles normally assume a dual role; Interpretative and naming. In either role titles can be essential to the existence and proper reading of the literary work. We use a title in its role as name referring to a literary work by its means. Our reference is only successful, however inasmuch as it is the same literary work as is referred to by others if there is the causal and intentional link back to an initial creative baptism of the work by author. This gives the title an indexical function and explains how the literary work is identified through the creative art.

Se se bolela gore thaetlele e fa karabo e tee ya go kgotsofatša, le ge sengwalo se ka ba le ditlhalošo tša go fapafapana; ka ntle ga go amogela gore tlhalošo ye nngwe le ye nngwe, ke mošomo wo o fapanego le woo wa peleng.

Go ka akaretšwa mohola wa thaetlele ka go re:

- E na le khuetšo godimo ga sengwalo.
- E na le modiro wa tlhagišo (presentational function)
- E kgona go hlalošetša mmadi seo puku goba papadi e bolelago ka sona.
- E lemoša/ sedimoša mmadi ka seo se tlogo hwetšwa ka gare ga puku

***Mehuta ya thaetlele**

Mojalefa (1995: 95) o bolela ka mehuta ye mehlano ya thaetlele e lego:

- (i) Tša mokgwa wa Victoria tša direto tše kopana: tšona ke direto tše kopana tša go retwa ke batho ba Victoria kua bogare bja Afrika.
- (ii) Tša sererwa: Tšona di lebane le sererwa mo sengwalong.
Mohlala, *Nonyana ya Tokologo* ka Kekana (1984).
- (iii) Tša moko wa ditaba: Tšona di lebane le moko wa ditaba mo pukung.
Mohlala, *Letsogo la molao* ka Mphahlele (1984)
- (iv) Tša tsopolo ya ka gare kudu mothaladi wa mathomo wa tlhabeletšo.
- (v) Tša sekatšhišinyo (symbolic suggestion) ke tšeo di lemošago babadi ka seo ba ka gahlanago naso ka gare ga sengwalo. Mohlala, *Megokgo ya Bjoko* ka Matsepe (1968).

Kgopolo ye thaetlele bjale e yo sekasekwa ge e lebane le tiragatšo ya Puleng, *Thellenyane Batlabolela*. Thaetlele ye *Thellenyane Batlabolela* ke leina le sefane sa molwantšhwa. Ge go lekodišišwa sefane se **Batlabolela**, go lemogwa gore se lebane thwii le molaetša wa tiragatšo ye. Ka sefane se, mongwadi o utolla taba ya gore ge motho a sa dire tšeo di kgahlago batho, gantši batho ga ba fetše go kgotsa le go bolela ka yena. Boitshwaro bja

Thellenyane bo be bo dira gore a dule a le melomong ya batho. Ka fao go lemogwa gore thaetlele ye *Thellenyane Batlabolela* e wela mohuteng wa tša moko wa ditaba. Go tiiša gore sefane se, Batlabolela, ke sona se rwelego moko wa ditaba wa tiragatšo ye, a go lekolweng mehlala ye e latelago:

Go laetša gore mmagwe o be a tloga a tshwenywa ke boitshwaro bjo bja Thellenyane, o be a fela a re ge a bolela le yena a re:

Ga ke nyake gore sefane seno sa ga Batlabolela se
bolelwe ke le mpeng ya lebitla (letl. 4)

Ge boMokopa ba tlike go mo kgopela go tla go ba morutiši sekolong sa Nthušeng, o ba fetola ka magetlana o re:

Go itaetša batho ba **ba itiša** ka nna mo Mmabane
(letl. 22)

Lentšu le go itiša le šupa gore le yena (Thellenyane) o be a šetše a lemogile gore motse ka moka o bolela ka boitshwaro bjo bja gagwe, le ge yena a be a tšea gore o hloilwe. Se se bile se tiišwa ke polelo ya Moruti Thai ge a mo fetola ka go re:

Thellenyane ga a lemoge gore go dula ka mo gae, ke gona
go bakago **dipolelo tše ntši** (letl. 22)

Gape mongwadi o šomiša sefane se go tšweletša boikgantšho bja Thellenyane, moo ka nako ye nngwe a tlogago a bo tšweletša ka boyena. Ge a bolela ka fao a bonago a tlo thopa sefoka diphadišanong, o re:

Ba tla bolela bao ba nago le melomo. (letl. 34)

le

Ba tla bolela ke feditše ka bona. (letl. 35)

Morago ga ge Thellenyane a dirile kotsi, Moruti Thai le Mokopa ba ile ba tshwa mantšu a:

Thai: Seo ke se re se bontšhitšwego

Ke Thellenyane Batlabelela.

Mokopa: Ka nnete, **ba tla šala ba bolela**. (matl. 48-49)

Ge Thellenyane a tlo laela Mna Mokopa, ka go se lemoge phetogo le maikemišetšo a Thellenyane, Mokopa o re:

Fela le a obaoba morwa' Batlabelela; batho **ba tla bolela**
ka lena.

(Go swiswadiše monyakišiši ditsopolong tša ka godimo.)

Go ka rungwa ka gore thaetlele e kgontšha mmadi go ba le lesedi la seo a yago go bala ka sona ka pukung yeo a thomago go e bala. Go fa mohlala, ge motho a thoma go bona sefane se **Batlabelela**, o lemoga gore go na le selo se sengwe seo batho ba yogo bolela ka sona pukung yeo.

4.1.6 Dikokwane tša Thulaganyo

Thulaganyo e na le dikokwane tšeo di swanetšego go latelwa ge e sekasekwa mo go padi, papadi goba kanegelokopana. Heese le Lawton (1988: 116) ba hlaloša magato a thulaganyo ya tiragatšo ka go re:

The plot of a typical five act play has definite phases:
Exposition, complication or development, climax,
reversal and denouement (unravelling the complication.)

Dikarolwana tšeo tša thulaganyo di bolelwago ke boHeese, di gatelelwa gape ke Preminger le ba bangwe (1986: 192) ka go re:

If viewed in terms of the basis conflict the elements of a plot are:

- (1) The Exposition, (2) The Initiating Action,
- (3) The Rising Action (4) The Falling Action and
- (5) The Denouement or Conclusion

Serudu (1989: 48) ge a tlatša borateori bao o re dikarolo tšeo le tšona di na le diripana tša tšona, e lego kalotaba, sethakgodi, kgakgano, sehloa le khunollahuto. Ge go ka hlokomedišišwa dipolelo tša basekaseki ba, go tlo lemogwa gore ba tsenya thulano bjalo ka karolwana ya kalotaba, ka go realo ba arola kalotaba ka dikarolwana tše pedi. Mojalefa (1995: 19) le Groenewald (1993: 18-19) bona ba arola thulaganyo ka dikokwane tše nne e lego kalotaba, Tšwetšopele, Sehloa le Tlemollahuto.

Mo lengwalonyakišišong le, thulaganyo e yo lekolwa go ya ka dikokwane tšeo di bolelwago ke bao boMojalefa.

4.1.6.1 Kalotaba

Kalotaba ke matseno a ditaba. Brooks le a bangwe (1975: 7) ge ba hlaloša kalotaba ba re:

Exposition refer to such elements as to inform the reader of facts necessary to understand the plot, for instance, facts of time, persons, the preliminary condition of affairs, and what will be at stake in the basic motivation impelling the plot.

Se bohlokwa seo ba boBrooks ba se gatelelago ke gore mo go kalotaba, go swanetše go tšweletšwe dintlha tše bohlokwa bjalo ka baanegwa, nako, bjalobjalo, tšeo di tlogo thuša mmadi go kwešišia sengwalo seo a se balago. Serudu (1989: 25) o tliša le go tšwetša pele taba yeo ya kwešišo ya mmadi ka go re:

Mo mathomong a papadi goba padi, mongwadi o fa mmadi ditaba tše bohlokwa tše di tlogo mo thuša gore a kwešiše papadi, padi goba kanegelokopana. Dintlha tše di ama thulaganyo le ditiragalo tše di latelago. O tšweletša baanegwa le ge e se ka moka, maemo, matšo le tikologo ya bona.

Groenewald (1993:19) yena o tšwetša pele kgopolo ye ka go e amanya le maatlakgogedi ka ge a re:

Kalotaba e hlaloša boemo bja ditaba. Gona moo mongwadi o bolela se se hlolago maatlakgogedi. Ditaba tša kalotaba di lebane le dielemente tša kanegelo, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo.

Mo Groenewald o gatelela dikarolwana tše nne tša kalotaba e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo.

Mojalefa (1995: 19) ge a akaretša tšeo borateori bao ba di boletšego, o hlaloša gore kalotaba ke ge mongwadi a alela mmadi ditaba, ke go re ge a rulaganya dikanegelo le dipadi. Gape o bolela le gore mongwadi o swanetše go utollela mmadi baanegwa (baanegwathwadi le baanegwanyane), mafelo ao ba phelago go ona, nako yeo ditaba goba ditiragalo di diregago ka yona, thulano, mathomo a ditiragalo, bjalobjalo. Go tšwela pele o re mohola wa kalotaba ke go fapantšha ditaba tša sengwalo le tšeo e sego tša sengwalo, ke gore tšeo e lego tša diteng gore di lebane le moko wa ditaba. Gape kalotaba e bopa maatlakgogedi. Mojalefa (1997: 13) o ruma kalotaba ka go re:

Kalotaba ke mo mongwadi a rotošago mathomo a thulano, mathomo a ditiragalo, bjalobjalo. Kalotaba e thoma mathomong a sengwalo ya felela mo go thomago thulano. Thulano ya mathomo yeo e lebanego le seo e lego molaetša wa mongwadi, ke mafelelo a kalotaba.

Ka go realo o gatelela ge thulano e le mollwane wa kalotaba, ke gore ke mo ditaba tša kalotaba di felelago gona. Ka fao thulano e bohlokwa ka gobane e dira gore ditaba tša puku di tšwele pele ka ge di theilwe godimo ga yona.

*** Thulano**

Cohen (1973: 18) ge a hlaloša thulano o re ke:

The collision of opposing forces in prose fiction, drama or poetry.

Mo Cohen o nepiša gore thulano e lebane le dinthulwane tše pedi tšeo di kopanago ka maatla a magolo mo sengwalong. Go fa mohlala, thulano yeo

a e bolelago e ka swantšhwa le maphoto a dinoka tše pedi ge a gahlana, a itiana ka maatla, morago a šwalalana. Thulano yeo Marggraff (1994: 21) o e logaganya le go ngangega ga ditaba gomme o re:

Conflict is a prerequisite for tension, and originates where good and bad, virtue and vice, strength and weakness are placed opposite one another.

Seo se gatelelwago mo ke gore maatla ao a bolelwago, a lebane le botse le bobbe. Serudu (1989: 48-49) yena o hlaloša maatla ao (a botse le bobbe) ka go a lebanya le baanegwa, ke gore a diragalela baanegwa, ke go re thulano e ka ba gare ga baanegwa ba babedi goba dihlopha tša baanegwa. Ka lehlakoreng le lengwe Mojalefa (1995: 16) o tšwetša pele kgopolo yeo ya Serudu ka gore gape thulano e ka ba gona magareng ga moanegwa le tikologo ya gagwe goba gare ga moanegwa ka boyena. Ke ka fao go thwego moanegwa o na le pelopedi. Seo se bolela gore thulano e na le mehuta ye mebedi yeo Serudu (1992: 49) a e fapantšhago ka go re:

Ge moanegwa a elwa le dikgopolo tša gagwe mabapi le taba tsoko goba tikologo ya gagwe, gona re re o na le thulano ya ka gare ... Thulanontle yona e šupa phapano ya pepeneneng gare ga baanegwa mo pading, papading goba kanegelongkopana. E ka ba go gebelana ka matswele, go rogana goba go hlabana ka marumo.

Se bohlokwa ka thulano ke go hlohletša mmadi go balela pele. Phišegelo yeo ya go balela pele ke ona maatlakgogedi.

***Maatlakgogedi**

Cuddon (1991: 937) ge a hlaloša lereo le maatlakgogedi o re:

A state of uncertainty, anticipation and curiosity as to the outcome of a story or play, or any kind of narrative in verse or prose.

Ka go realo, mmadi ge a le gare a bala sengwalo, o ikhwetša a le maaroganong a ditsela gobane ga a tsebe gore mafelelo a sona e tlike go ba a mabjang; gomme se ke sona se mo gapeletšago gore a tšwele pele le go bala. Ke ka fao Abrams (1988:140) a tlišago polelo yeo ya Cuddon ya phišegelo ya mmadi ka go re:

A concerned uncertainty about what is going to happen, especially to those characters whose qualities are such that we have established a bond of sympathy with them, is known as suspense.

Kgogedi e ba le maatla ge mmadi a šetše a itswalantše le moanegwa yoo a dirago go loka, ka gore ge a tlaišwa, mmadi ga a rate.

Groenewald (1993:16) o ruma ditaba tšeo tša kgogedi ka go re maatlakgogedi a na le mahlakore a mabedi. La mathomo le lebane le tše mmadi a di tsebago (di lebane le sererwa le diteng); la bobedi le lebane le tše mmadi a sa di tsebego (di lebane le moko wa ditaba le thulaganyo). Ka fao se se šupa gore ge mmadi a bala sengwalo go fihla mo se felelago gona, ke ka lebaka la go rata go tseba tšeo a bego a sa di tsebe.

4.1.7 Dielemente tša kalotaba

Kalotaba e na le dielemente tše:

- Baanegwa
- Ditiragalo
- Nako
- Felo

Ge dielemente tšeo di yo hlalošwa, go tla thongwa ka elemente ya baanegwa.

4.1.7.1 *Baanegwa*

Go na le phapano magareng ga baanegwa ba diteng le ba thulaganyo ka ge ba thulaganyo bona ba fiwa mešomo. Baanegwa bao ba thulaganyo ba arotšwe ka dikarolo tše pedi e lego:

- Baanegwathwadi
- Baanegwathuši

***Baanegwathwadi**

Serudu (1989: 33) ge a hlaloša moanegwathwadi o re ke:

Mogale goba mogaleadi wa padi, kanegelokopana goba papadi. Mahlo a diphedi ka moka a tsepeletše meragelo ya gagwe mo pading, papading goba kanegelokopaneng. Ke yena yoo a utswago pelo ya mmadi. Ditiro tša gagwe e ka ba tše botse goba tše mpe.

Se bohlokwa tsopolong ye ke gore moanegwathwadi o bohlokwa sengwalong ka ge ditaba tša sona di theilwe godimo ga gagwe. Ke ka fao Aristotle mo go Winks (1980: 33) a tlaleletšago ka go re:

... they must be consistent from first to last; the development of a character should not bring about drastic changes. He should remain the person we have always known from the beginning to the end.

Mo Aristotle o gatelela taba ya gore moanegwathwadi yoo o swanetše go se fetogefetoge; mmadi o swanetše go tloga naye mathomong a sengwalo go fihla mo se felelago gona. Baanegwathwadi bao le bona ba ka arolwa ka dikarolo tše tharo e lego:

- Molwantšhwa
- Molwantšhi
- Mohlohleletši

Baanegwathwadi ba bararo bao ba fapantšhwa go ya ka mešomo ya bona.

***Molwantšhwa**

Abrams (1988: 139) o hlaloša molwantšhwa ka go re ke:

The chief character in a work, on whom our interest centers.

Abrams o gatelela gore molwantšhwa ke yoo kgahlego ya babadi e letšego godimo ga gagwe, ebilego ba swanetše go itswalanya le yena. Ke ka fao Serudu (1989: 32) a rego:

Ke yena yoo a rwelego mathata le maima. Ditiragalo ka moka di lebišitšwe go yena. Ke yena yoo a tanyago šedi ya mmadi ka meragelo ya gagwe. Mabakeng a mangwe o šitwa go fihlelela dinepo tša gagwe ka baka la mafokodi a nama.

Go tlaleletša kgopolo yeo, Mojalefa (1995:14) o re molwantšhwa ke moanegwa yoo a ka lwantšhetšwago go loka goba go se loke ke moanegwa goba baanegwa ba bangwe.

***Molwantšhi**

Kruger (1988: 217) o hlaloša molwantšhi ka go re:

The antagonist is the cause of the trouble, pain and suffering ... and confusion.

Polelo yeo ya Kruger e šupa gore mošomo wa molwantšhi ke go thulana le mediro (ye mebe goba ye mebotse) ya molwantšhwa. Ke ka fao Serudu (1988: 33) a rego molwantšhi o thibela molwantšhwa go phethagatša dinepo tša gagwe.

***Mohlohleletši**

Mohlohleletši ke moanegwa yo a thulanyago molwantšhwa le molwantšhi ka dihlogo. Ke ka fao Pretorius le Swart (1983: 24) ba rego mohlohleletši gantši ke:

... the character who stands between the two extremes ...
He/she acts as a kind of catalyst between the positive and
the negative poles.

Ge a tiiša seo, Serudu (1989: 33) o re mohlohleletši o butšwetša mollo gare ga molwantšhwa le molwantšhi.

Mojalefa (1997:14) o ruma dikgopolo tšeo ka go re molwantšhi gotee le molwantšhwa ba lebane le thulano, mola ka thoko ye nngwe mohlohleletši a lebane le tlemollahuto.

***Baanegwathuši**

Serudu (1989:33) o hlaloša moanegwathuši gore ke moanegwa yoo a kgathago tema ye nnyane mo pukung. O thuša go bonatša ditiro tša mogale goba mogaleadi. A ka tšwelela mo le mola goba a tlogelwa pele taba e fihla mafelelong. Mojalefa (1994: 110) ge a tlaleletša seo se bolelwago ke Serudu o re:

Baanegwathuši ke baanegwa bao ba nago le tebanyo ya baanegwathwadi, ba thuša go hlaloša le go godiša semelo sa moanegwathwadi, ke go re ba tlaleletša kgolo le mediro ya moanegwathwadi yo a itšego.

Go tšwetša pele tlathollo yeo ya baanegwathuši, Mojalefa (1997: 14) o re mohola wa baanegwathuši ke go thuša baanegwathwadi le go godiša kgogedi. Mojalefa o akaretša mešomo ya baanegwathuši ka go re ke:

- Go hlaloša semelo sa moanegwathwadi

- Go tiiša tlemollahuto
- Go tswalanya mmadi le moanegwathwadi wa molwantšhwa
- Go godiša kgogedi
- Go hlatholla tlemollahuto

4.1.7.2 Ditiragalo

Mojalefa (1995: 21) o re ditiragalo tša diteng di fapana le tša thulaganyo ka gobane tša thulaganyo di šomišwa bjalo ka diswantšho tšeo di swantšhago bophelo ka botlalo. Go tšwela pele gona letlakaleng leo la masomepeditee, Mojalefa o re ditiragalo tšeo di swantšha mahlakore a mabedi a bophelo e lego:

- * Lehlakore la go loka
- * Lehlakore la go se loke

Fa go lemogwa gore ditiragalo tše tša thulaganyo di šoma go thulanya molwantšhwa le molwantšhi, ka gore mo go bona go na le yo a dirago tše botse le yo a dirago tše mpe. Mongwadi o ngwala ka tsela yeo nepo e le go tšwetša moko wa ditaba pele. Ka go realo go ka thwe thulano e dira gore tebanyo ya mongwadi e tšweletšwe.

***Tikologo**

Tikologo e na le dikarolwana tše pedi tšeo di e bopilwego, e lego nako le felo. Go tlo thongwa ka go hlaloša nako.

4.1.7.3 *Nako*

Nako ge e lebane le thulaganyo e fiwa mošomo. Ka go realo nako ya thulaganyo e fapana le ya diteng. Nako e bolela lebaka leo ditiragalo di diregago ka lona. Ge a hlatholla gabotse mošomo wa nako, Mojalefa (1977: 16) o re:

Nako e bopa moya le atmosfere gore e be diswantšho. Ke gore e lebantšhwa le moko wa ditaba gore e fetoge diswantšho. Mohlala: bošego bo fetoga poifo, go se loke.

Go ya ka Maila (1997: 102), nako ye ya thulaganyo, e arolwa ka dikarolo tše tharo e lego:

- (a) Nako ya tshwanelo
- (b) Nako ya atmosfere
- (c) Nako ya seka/ seswantšho

Bjale go yo lekolwa tlhalošo ya mehuta yeo ya nako ya thulaganyo ye e fiwago mešomo.

***Nako ya tshwanelo**

Mojalefa (1997: 16) o hlaloša nako ye ka gore ke nako yeo e lego ya tlhago, gomme e swanetše go ba gona sengwalweng ka ge e laetša baanegwa le ditiro tša bona. Mohlala wo mobotse wa mohuta wo wa nako ke, bošego. Nako ye go tlo bolelwa kudu ka yona ge bjale e lebantšwe thwii le *Thellenyane Batlabolela*.

***Nako ya atmosfere**

Mojalefa (1997: 16) o re ke nako yeo e tšweletšago khuduego/ maikutlo moyeng wa mmadi. Ge a tšwela pele gona letlakaleng leo la lesometshela, Mojalefa o hlaloša gore nako ye ke yeo e tšhošago nako ya poifo le letšhogo: Ge a hlaloša atmosfere Cohen (1973: 175) o re ke:

The mood or moods of literary work created by the description of settings, by the actions and words of characters, by the tone of an author or the voice through which he speaks.

Fa go gatelelwa maikutlo a mongwadi ao a tšweletšwago ke ditiro tša baanegwa. Ke ka fao Abrams (1988: 1) a hlalošago mohuta wa maikutlo ao ka go re:

Atmosphere is the tonality pervading a literary work, which fosters in the reader expectations as to the course of events, whether happy or (more commonly) terrifying or disastrous.

Mo Abrams o bolela gore maikutlo ao e ka ba a lethabo, manyami, poifo, bjalobjalo. Ke ka fao Serudu (1989: 24) a rumago atmosfere ka go re ke moya le maikutlo tše di tanyago dikwi tša mmadi ge a bala modiro wa bokgabo. E ka ba moya wa lethabo, manyami, bonaba, goba segwera, bjalobjalo.

***Nako ya seka/ seswantšho**

Mojalefa (1997: 16) o re nako ye ke ya go swantšha mahlakore a mabedi, e lego lehlakore la botse le la bobe. Go tšwela pele o re gantši bošego bo emela bobe, mola mosegare o emela botse. Ke ka fao Lekganyane (1997: 85) a tlaleletšago ka go re mongwadi wa paditsela o diriša bošego bjalo ka seka/ seswantšho sa kotsi ka ge gantši bosenyi bo dirwa ka yona nako yeo.

Bjale go yo hlokomelwa karolwana ya bobedi ya tikologo e lego Felo.

4.1.7.4 Felo

Go ya ka Magapa (1997: 86), felo le yona (go swana le nako) e arotšwe ka dikarolo tše tharo e lego:

- Lefelo la tshwanelo
- Lefelo la atmosfere
- Lefelo la seka/ seswantšho

***Lefelo la tshwanelo**

Yelland le ba bangwe (1983: 14) ba hlaloša lefelo la tshwanelo ka gore ke lefelo la nnete leo ditiralo tša kanegelo di diragatšwago go lona. Lekganyane (1997: 85) o ba tlatša ka go bolela gore felo e lebane le tiragalo ye e hlalošwago. Go fa mohlala, ge go bolelwa ka go gama, motho o thoma go nagana ka lefelo leo go gamelwago go lona bjalo ka lešaka. Gona fao Mojalefa (1997: 16) o kgonthiša ka go re:

Mafelo ao a swanetše go ba gona sengwalong ka gobane

a bonagatša baanegwa le ditiro tša bona le yona nako yeo ba bonalago ka yona. Ke mafelo a bjalo ka lešokeng, kgolegong, bjalobjalo.

***Lefelo la atmosfere**

Fowler (1973: 14) o hlaloša lefelo la atmosfere ka go re:

It is often created by the viewing of ordinary events from an usual angle, giving them an air of mystery.

Gona fao Mojalefa (1997: 17) o ruma ka go re lefelo la atmosfere ke leo le hlolago gore go be le maikutlo; ke gore ke mafelo ao a ka bago a go tšhoša, a lethabo, a manyami, a mašoro, bjalobjalo.

***Lefelo la seka/ seswantšho**

Maila (1997: 105) o re mafelo a diswantšho ke ao a swantšhago ditiragalo tšeo di diregago go ona: E ka ba ditiro tše mpe goba tše botse tšeo di dirwago ke baanegwa. Lekganyane (1997: 85) o tiišetša polelo yeo ya Maila ka go re mongwadi wa paditseka o šomiša sethokgwa bjalo ka seka sa kotsi. Ka go realo, mafelo a emela ditiragalo tšeo di itšego ge a tšwelela mo sengwalong.

4.1.8 Dithekniki tša thulaganyo

Kerkhoff (1962: 16) o hlaloša kgopolo ye thekniki ka go re ke seo se bonwago, seo se tlogo kgona go dirišwa go tšweletša seo se bolelwago. Ka go šomiša thekniki, mongwadi o kgona go tšweletša tebanyo ya gagwe

gabotse. Mojalefa (1997: 17) ge a tlaletša seo se bolelwago ke Kerkhoff, o re Marshal McLuthan (Lazarus le Smith, 1983: 289) o tiiša taba yeo ka go re:

Ke seo mongwadi a se bolelago ka go ngwala, le ka wona mokgwa woo a se boletšego ka gona ka go se ngwala (the medium is the message)

Ka go le lengwe, Mark Schorer (Lazarus le Smith, 1983: 288) o hlaloša kgopolo yeo go tšwela pele ka go re:

(It) may well become the discipline that leads writers to discover what they have to say.

Go ruma tlhalošo ya kgopolo ye, Groenewald (1993: 17) o bolela gore thekniki ke mokgwa wo mongwadi a tšwetšago moko wa ditaba pele ka wona. E na le mediro ye mebedi e lego:

- * Go gatelela, go godiša, go tiiša kgopolo ye e itšego
- * Go lebantšha kgopolo yeo le moko wa ditaba

Ka tsela yeo mongwadi o bapetša dithekniki ka yona. Go tšwela pele go ka thwe dithekniki ke mokgwa woo o akaretšago wa go ngwala sengwalo. Ke mokgwa wa go amanya phapantšho ya mongwalelo le tše dingwe go tšwetša pele moko wa ditaba.

Go na le dithekniki tšeo di lebanego le thulaganyo le tšeo di lebanego le mongwalelo. Mehlala ya tšeo tša thulaganyo ke: nepišo, tebelelo, poledišano, poeletšo, phapantšho, tekolapejana, leboo, polelonoši,

tekolanthago, go akgofiša nako, go diegiša nako, bjalobjalo. Ka ntle le mehlala ye e filwego ya dithekniki, go sa na le mohuta wo mongwe wa thekniki wo o šomišwago mo go thulaganyo, e lego ditaetšopapadi.

•Ditaetšopapadi

Groenewald (1995: 6) ge a hlaloša kgopolo ye, o bolela gore tiragatšo e lebane le dielemente tše nne tša sengwalo, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Ge a tšwela pele o sedimoša gore le ge poledišano ya terama e amana le dielemente tše, ga se kgokanyo ye mongwadi a kago e šomiša go di hlaloša ka tshwanelo. Ke ka lebaka leo mongwadi a oketšago ka ditaba tše dingwe gore di tlaleletše tlhalošo yeo. Dikoketšo tše ke ditaetšopapadi. Tšona di ngwalwa ka moseka ka mašakaneng. Puleng ge a hlaloša ka fao Kekwele a bego a befetšwe ka gona mohlang a amogilwe khwaere, o re:

Kekwele (o befetšwe go fihla ka maribana): ... (letl. 28)

Kekwele (o gaketše: o itšhupa sefega): ... (letl. 28)

Kekwele (o itšhela dipherefere): ... (letl. 31)

Kekwele (a ntšha muši ka dinko): ... (letl. 31)

Mantšu ao a ka mašakaneng a bohlokwa ka ge mongwadi a a šomiša go tlaleletša tlhalošo ya ka fao a ratago go tsebiša babadi seemo seo moanegwa (Kekwele) a lego go sona; gomme ka mantšu ao, mmadi o kgona go bona ka leihlo la monagano, ka fao Kekwele a bego a tlalelane ka gona ka lebaka la pefelo.

Ge a tšwela pele gona letlakaleng leo la boselela, Groenewald o bolela gore ka ntle le ditaetšopapadi tše di tlaleletšago tlhalošo ya dielemente tša sengwalo, go sa na le taetšopapadi ye nngwe ye bohlokwa ye e lebanego le go rulaganywa ga ditaba, e lego seširo. Taetšopapadi ye e na le mediro ye mebedi:

- (a) Wa mathomo o lebane le temana ge o laetša go fetolwa ga nako, felo, baanega le tiragalo.
- (b) Wa bobedi o lebane le tema ge o laetša khutšo. Ke wo Seidler (1959: 579), a rego ke “eine Rolle in gesellschaftlicher Hinsicht”. Khutšo yeo ga e senye maatlakgogedi ka gobane tema yeo e rumilwe ka sehloa se se tsošitšego kgahlego ya babogedi. Mo tiragatšong ye, Puleng o kgonne go šomiša taetšopapadi ye (seširo) ka tshwanelo ka ge e bonala mafelelong a tema le temana ye nngwe le ye nngwe. Go fa mohlala, go tla šomišwa ditemana tše pedi tša tema ya bone ka tsela ye:

✓ **Temana ya 1**

(Mosegare ka kantorong ya hlogo ya sekolo. Go kgentholwa Thellenyane 'a marumo.)

Thellenyane (o nnoši): Ka mo ke kwa ka badimo, ka lehlakoreng le lengwe ke kwa ka Modimo. (o a kgotsa) Hm! bophelo bjo bo kotsi kudu. Bo tletše mašula le megokgo, bo a re gakantšha. Ga bo swane le letšatši leo o tsebago gore ka kang le tlo hlaba la ba la dikela ... (letl. 73)

(Seširo)

Temana ya 2

(Ka ga Batlabolela mantšiboa. Mmathapelo le Retlabona gotee le Thellenyane ba sohla tša lapa.) (letl. 74)

Ge go lekodišišwa ditemana tše pedi tše, go lemogwa go se swane ga tšona, ke go re, nako, felo, baanegwa gotee le ditiragalo tša temana ya pele, di

fetogile ge go thongwa temana ya bobedi; gomme seo se gatelela wo mongwe wa mediro ya seširo, e lego go laetša go fetolwa ga dielemente tša thulaganyo. Go laetša phetogo yeo, go yo šomišwa lenaneo le:

	Temana ya 1	Temana ya 2
nako	mosegare	mantšiboa
felo	ka kantorong	ka ga Batlabolela
baanegwa	hlogo ya sekolo (Mokopa) Thai Thellenyane	Mmathapelo Retlabona Thellenyane
tiragalo	Go kgalwa Thellenyane	Go sohlwa tša lapa

Ge go tsinkelwa lenaneo le, go lemogwa gore le sepelelana le ka mkgwa woo temana ya terama e tšwelelago ka gona. Gantši go thongwa ka nako, felo, baanegwa, gomme go fetšwe ka tiragalo. Go fa mohlala, Puleng o tšweletša bonnete bja taba yeo ka go thoma temana ya 2.2 ka tsela ye:

Mantšiboa ka khwitšhing. Kekwele o bolela le Kotentsho...)
(letl. 28)

Ka lehlakoreng le lengwe, boKeuris (1997: 76) ba tlaleletša tlhalošo yeo ya Groenewald ka go hlaloša ditaetšopapadi, tšeo bona ba di bitšago ditaetšosefala ka go re:

Lereo le “ditaetšosefala” le šupa se sengwe le se sengwe terameng ntle le poledišano, ke go re, leina la terama, lenaneo la baanegwa, matseno, ketapele, epiloko, le tšona ditaetšosefala, bjalobjalo.

Ka fao go ya ka boKeuris, ditaetsšopapadi di akaretša leina la terama, lenaneo la baanegwa, matseno, ketapele, epiloko le ditaetsšosefala. Mo nyakišišong ye, ditaetsšopapadi tše pedi, e lego matseno le epiloko, go ka se boletwe selo ka tšona ka ge di sa tšwelele mo tiragatšong ye ya Puleng. Tšeo di tlogo hlokomelwa ke tše: leina la terama, ketapele, lenaneo la baanegwa le ditaetsšosefala.

(i) Leina la terama

Leina la terama gantši le hwetšwa ka godimo ga puku, gomme la boeletšwa letlakaleng la mathomo, go iša go la bobedi la terama yeo. BoKeuris (1977: 76) ge ba bolela bohlokwa bja leina la terama ba re mohola wo mogolo wa lona ke go reela lefase la boikgopolelo la seteramatiki, le go šupetša mmadi ntlha ye bohlokwa ya lefase le. E ka ba moanegwa goba baanegwa ba bohlokwa, goba ditiragalo tše bohlokwa goba seswantšho se bohlokwa, bjalobjalo. Ka go realo, leina la terama ke sešupo go mmadi go mo thuša go hlatholla terama, ka mantšu a mangwe, leina ke tšhupetšo ya mathomo go mmadi yeo e mo tsebišago seo terama e bolelago ka sona. Leina le *Thellenyane Batlabolela*, ke leina le sefane tša lesogana terameng ye, tšeo di sedimošetšago mmadi gore ka gare ga tiragatšo ye, go bolelwa ka lesogana leo le nago le bokgoni bjo bo itšego, eupša ka lebaka la go hloka mekgwa ye mebotse ga lona, batho ba motse wa gabolona ga ba fetše go bolela ka lona.

(ii) Ketapele

Ketapele ke ditshwao tša pulamadibogo go puku; gomme tšona gantši di hwetšwa ka morago ga letlakala la leina la terama. Mohola wo bohlokwa wa ketapele ke go tsebiša mmadi/ mmogedi lefase la boikgopolelo. Mo go *Thellenyane Batlabolela*, Puleng o šomišitše lentšu le 'Ditebogo' bjalo ka

ketapele ya tiragatšo ye. Mo karolwaneng ye, Puleng o thoma ka go leboga Barena H.A. Mahlase le L.P. Sebothoma, barutiši, barutišigadi le barutwana ba sekolo sa Shikoane, seo se lego Moletlane, Kgobadi 'a Nyedimane; moo a thomilego go ruta gona go tloga ka 1982, go fihla ka 1988; gomme a fetša ka go leboga batsinkedi ba polelo ya segagabo le go ba kganyogela mahlatse le mahlogonolo bophelong bja bona; ebile ga a lebale go leboga mohu malomeagwe, e lego Josias Chaba Molele. Tshedimošo ye e sepelelana le diteng tša tiragatšo ye, mo go bonwago molwantšhwa, Thellenyane, le yena e le morutiši yoo le yena a ilego go boa mošwamawatle, letšatšing la moletlo wa gagwe a se lebale go leboga barutiši le batho bohle bao a šomilego le bona ge a sa le sekolong sa Nthušeng. Ka gona go ka thwe ketapele ye e rwele molaetša go babadi wo o rego: 'montshepetsabošego ke mo leboga bosele'. Ka fao mongwadi o šomišitše thekniki ya seema go tšweletša molaetša go babadi.

(ii) Lenaneo la baanegwa

Lenaneo la baanegwa gantši le hwetšwa letlakaleng leo le latelago la ketapele mo terameng. Mabapi le mošomo wa lenaneo la baanegwa, boKeuris (1997: 76) ba re mohola wa mathomo wa lenaneo la baanegwa ke go reela baanegwa ba go fapafapana lefaseng la boikgopolelo la seteramatiki, ke gore, go hlaola baanegwa ka go fapafapana ga bona lefaseng le. Tlhaolo ya baanegwa ba go fapafapana ka maina e sepelelana le tlhagišo ya tsebišo ka boripana ka ga yo mongwe le yo mongwe bjalo ka, bogolo, mošomo, leloko, bjalobjalo. Ka go realo, e sa na le mohola wa tshedimošo. Go tšwela pele ba re lenaneo la baanegwa mathomong a terama le ka ba gape le mohola wa popego. Maina a baanegwa a dirišwa terameng ka botlalo go šupetša yo a swanetšego go bolela. Gantši mmadi a ka lemoga maemo a moanegwa lefaseng la boikgopolelo go ya ka makga ao moanegwa a bolelago ka ona. Gape lenaneo

la baanegwa e ka ba sešupo sa taba ye ge le hlopha baanegwa go ya ka bohlokwa bja bona. Mo go *Thellenyane Batlabolela*, lenaneo la baanegwa le akaretša baanegwa ba 14, bao ba reetšwego maina. Lenaneo leo la baanegwa le na le mohola wa go tsebiša mmadi ka ga beng ba malapa a bohlokwa tiragatsong, e lego: Lapa la ga Batlabolela, la ga Mahloatlala le la ga Mpoti. Gape le tsebiša mmadi ka ga banna bao ba hlokometšego tša tshepedišo ya sekolo, e lego Moruti Thai le hlogo ya sekolo, Morena Mokopa. Ntle le baanegwa bao, go sa na le ba bangwe bao lenaneo leo le sedimošago mmadi ka bona, e lego Morutišigadi Lefehlo, Kgobadi, e lego mothekgi wa Thellenyane, le Gaseselo, yo le yena e lego mogwera wa Thellenyane. Gape lenaneo leo le tsebiša mmadi gore Lerato o nyetšwe ke Thellenyane.

(iv) Ditaetšosefala

Go ya ka boKeuris (1997: 77), mohola wo mogolo wa ditaetšosefala ke go sedimošetša mmadi. Mmadi yena a ka hlatholla tshedimošetšo ye ka mekgwa ye mebedi, e lego:

- (a) Bjalo ka tsebišo ka ga lefase la boikgopolelo
- (b) Bjalo ka tsebišo ka ga mokgwa woo lefase le le ka kgonthišišwago tiragatsong ya terama

Mo lengwalonyakišišong le, go tlo hlokomelwa fela yeo ya mathomo, e lego tshedimošo ka ga lefase la boikgopolelo. Tshedimošo ye e tlišwago ke ditaetšosefala gantši ke ya mahlo (pono) le ditsebe (kwagalo) ka tlhago.

***Tshedimošo ya mahlo (pono)**

Tšhedimošo ya mahlo yeo e ka hlagišwago ka ga moanegwa mo go ditaetšosefala, ke tshedimošo yeo e amago (a) popegoponagalo (b) dika tša sefahlego le (c) dika tša diatla le mmele tša moanegwa.

(a) Popegoponagalo

Tlhalošo ya dipopegoponagalo tša moanegwa e ka fiwa ka botlalo mo go ditaetšosefala. Tebelelego ya moanegwa gantši e sepelelana le dintlha tše bohlokwa tša semelo sa gagwe. Diterameng tša metlae (k.g.r. dikhomeding), gantši go hwetšwa baanegwa ba hlophelwa magorong go ya ka popego ya mmele, bjalo ka baratiwa ba bafsa ba go lebelelega, mohlankedi yo moko (to/-wana), yo a ba thušago bokammagobona, bjalobjalo. Gantši ditlhalošong tše di amago popego ya mmele go hwetšwa le ditlhalošo ka ga tebelelegokakaretšo ya moanegwa: diaparo, seo se rwelwego hlogong goba se se šireletšago sefahlego (dikefa, dikgare goba dikorone, digakiši goba dikgakantšhane, mašira, dipheta, mafofa, bjalobjalo), gammogo le ditlabelo tša go swana le ditšhoša, dithunya, difokišamoya, melamo, dipatla, marumo, bjalobjalo. Papalong ya terama, dilo tšeo di tla fa babogedi tshedimošo ya mahlo ka ga moanegwa mabapi le mošomo, bogolo, maemo setšhabeng le tše dingwe tša gagwe. Mabapi le tshedimošo ye e lebanego le popegoponagalo, matlakaleng a 6 le 113, Puleng o tšweletša ditebelelego tša Tintela le Kotentsho bjalo:

Tintela (A šikinya hlogo ya nkgokolo): (letl. 6)

Kotentsho (ka boinyatšo): ... (A bile a ingwaya nko ya khabetšhe) (letl. 113)

Ditaetšosefala tše pedi tšeo, di fa mmadi tshedimošo ya gore Tintela o na le hlogo ye kgolo, mola Kotentsho yena a na le nko ye kgolo. Ka go realo, ditaetšosefala tšeo di sedimošetša mmadi gore masogana ao a kgobe go laetša a be a tloga a befile goba e le batho ba magareng.

(b) Dika tša sefahlego

Dika tša sefahlego di sepelelana le tiragatšo ya terama moo baraloki ba swantšhago baanegwa mme babogedi bona ba kgona go bona le go hlatholla dika tšeo. Seka sa sefahlego se ka hlalošwa, gomme gantši ditlhalošo tšeo di hwetšwa mo go ditaetšosefala. Diterameng tšeo di ikemišeditšego go swantšha bonnete, go hwetšwa go na le kamano gare ga maikutlo a a itšego le seka se se itšego sa sefahlego. Monywanyo goba lesego ka tlwaelo o šupa gore moanegwa o thakgetše goba o kgotsofetše; sefahlego seo se šošobantšwego se ra gore moanegwa o swabile, bjalobjalo. Tlhalošo ya seka se sa sefahlego goba maikutlo a mo go ditaetšosefala, e thuša mmadi/mmogedi go hlatholla mantšu a moanegwa/ moraloki. Botebo bja maikutlo a moanegwa (go befelwa kudu, go swaba kudu, bjalobjalo) bjona bo ka hlalošwa gomme mmadi o tla bo lemoga bjalo ka kutollo ya semelo sa moanegwa. Mo go *Thellenyane Batlabolela*, tshedimošo yeo e amago dika tša sefahlego e tšwelela ka tsela ye:

1. Kotentsho (A lomantšhitše meno): ... (letl. 31)
2. Thellenyane (A pontše e ke o bona seina sa gagwe): ... (letl. 40)
3. Tintela (A sentše sefahlego): ... (letl. 43)
4. Mokoia (A emišitše ditsebe): ... (letl. 57)
5. Kotentsho (O ribega sefahlego, gomme o šikinya hlogo): ... (letl. 60)

Ditaetšosefala tšeo di na le mohola wa go sedimošetša mmadi ka ga maikutlo ao a fapafapanego a baanegwa bao. Ge di lekodišišwa go hwetšwa go re: Ya mathomo e laetša gore Kotentsho o be a befedišitšwe ke seo Kgobadi a se bolelago mabapi le taba ya go tšeelwa khwaere ga Kekwele. Ya bobedi e laetša gore Thellenyane o be a ile kgole le mogopolo, ge a ekwa seo Lefehlo a mmotšago sona mabapi le Tintela. Ya boraro e laetša gore Tintela o be a selekegile ge a bona Thellenyane. Ya bone e laetša gore Mokopa o be a maketše le go rata go kwa gore yo Mmathapelo o re Tintela o reng mabapi le sefatanaga. Ya mafelelo, ya bohloano, e laetša ka fao Kotentsho a nolegilego moko ka tšeo a bego a di bolela le mosadi wa gagwe.

(c) Dika le ditšhišinyego tša mmele

Ka tlwaelo dika tša diatla le ditšhišinyego tše dingwe tša mmele tšeo di dirwago ke moanegwa, di sepelelana le mantšu a gagwe. Le ge dika tša diatla le ditšhišinyego tša mmele di ka tšwelela ka dibopego tše dintši, diterameng tšeo di ikemišeditšego go swantšha bonnete, go hwetšwa dika le ditšhišinyego tše di itšego di na le ditlhalošo tšeo di sepelelanago le ditlwaelo tša setšo tša setšhaba se se itšego, go swana le go fogohla diatla ge motho a tshwenyegile goba a tšhogile, go ngwaya hlogo ge a tlabegile, bjaloobjalo. Le ge go le bjalo, seka sa mohuta wo se ka ba le ditlhalošo tše mmalwa, gomme ke ka fao go lego bohlokwa kudu gore mmadi/ mmogedi, sa mathomo a kgonthišiše mabaka ao go ona seka se se itšego se hlagilego gona. Tiragatšong ye, Puleng o tšweletša dika tšeo di dirwago ke Kotentsho nakong ya ge a bolela le mosadi wa gagwe Kekwele ka mokgwa wo:

Kotentsho (ka lebelo a bile a mo šupa ka tšhupabaloi):

(letl. 16)

Kotentsho ... (o kiba fase ka leoto ka pefelo) (letl. 17)

Dika tšeo di dirilwego ke Kotentsho ge a bolela le mosadi yo wa gagwe, di lemoša mmadi gore monna yo o be a bonala a befetšwe o šoro ge mosadi yo wa gagwe a bolela ka Thellenyane, mola yena a sa mo rate.

***Tshedimošo ya tsebe (kwagalo)**

Mabapi le tshedimošo ya tsebe, boKeuris (1997: 83) ba bolela gore mo go ditaetšosefala, mmadi ga a hwetše fela tshedimošo ya mahlo, eupša o fiwa le tsebišo ya ditsebe ka ga moanegwa. Tshedimošo ya mohuta wo e tla kudu ka mokgwa wa tlhalošo ya lentšu la moanegwa, mohlala: segalo, tempo, goba lebelo leo a bolelago ka lona, khuetšo ya semmotwana, bjalobjalo. Go tšwela pele ba re medumo ye mengwe yeo e tšweletšwago ke moanegwa go swana le go gohlola, go ona, go goelela, bjalobjalo, le yona e hlalošwa mo go ditaetšosefala. Tsebišo ya mohuta wo e thuša mmadi/ mmogedi go lemoga seemo sa maikutlo a moanegwa go swana le ge a tšhogile, a tshwenyegile, a swerwe ke boroko, bjalobjalo. Mo go *Thellenyane Batlabolela*, Puleng o diriša tshedimošo ya ditsebe bjalo:

- Kotentsho o rile a sa bolela le Kekwele, gwa direga se:
(Go kwala mokokoto lebating, gomme go tsena Lefehlo le Tintela)
(letl. 60)
- Letšatšing la poloko ya Mmathapelo, Puleng o diriša tshedimošo ya ditsebe ka go re:
(Go opelwa sefela seo se tsikinyago pelo ... go kwala dillo) (letl. 107)
- Letšatšing la mokete wa go lebogiša Thellenyane, mongwadi o tšweletša tshedimošo ya ditsebe bjalo:
(Ba opa magoswi, go kwala direto le mekgolokwane) (letl. 110)

4.1.9 Kakaretšo

Go hlalošitšwe dikgopolo tše di lebanego le thulaganyo, e lego moko wa ditaba, moakanyetšo le thaetlele. Gona fao go bontšhitšwe le phapano yeo e lego gona magareng ga moko wa ditaba le sererwa. Mabapi le moakanyetšo, go hlalošitšwe gore tiragatšo ye ya Puleng e lebane le boitshwaro. Bohlokwa bja moakanyetšo, e lego go kgontšha mmadi go lemoga semelo sa moanegwathwadi, le bjona bo gateletšwe. Go tloga fao go lekotšwe thaetlele ya *Thellenyane Batlabolela*, yeo go lemogilwego gore e lebane le boitshwaro bja bošaedi bja Thellenyane, bjo bo lebanwego ke kotlo. Gape thaetlele e hlalošitšwe ge e le bohlokwa ka ge e lemoša mmadi ka seo a tlogo bala ka sona. Go dikokwane tša thulaganyo, go lekotšwe fela kalotaba gotee le dielemente tša yona, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Baanegwa ba hlalošitšwe ge ba arotšwe ka mehuta ye mebedi, e lego baanegwathwadi le baanegwathuši. Baanegwathwadi le bona ba arotšwe go ya ka mešomo ya bona ge ba nepišwa le bolwantšhwa, bolwantšhi le bohlohleletši. Baanegwathuši ba hlalošitšwe ge e le bao mošomo wa bona e lego go thuša baanegwathwadi, go hlola kgogedi le go hlatholla tlemollahuto. Mabapi le ditiragalo, go gateletšwe gore di na le mahlakore a mabedi: la go loka le la go se loke. Tikologo e hlalošitšwe ge e na le mehuta ye meraro: ya tshwanelo, ya atmosfere le ya seka. Kgopolo ye, thekniki, e lekotšwe gwa ba gwa fiwa le mehlala ya dithekniki tšeo di ka šomišwago mo go thulaganyo. Mafelelong, go rumilwe kgaolo ye ka go lekola ditaetšopapadi/ ditaetšosefala. Mabapi le tšona, go lemogilwe gore ka kakaretšo di šoma:

- Go tlaleletša tlhalošo ya mongwadi.
- Go laetša phetogo ya dielemente
- Go laetša khutšo/ mafelelo
- Go reela lefase la boikgopolelo
- Go reela baanegwa ba tiragatšo maina
- Go fa mmadi tshedimošo ya mahlo le ditsebe